

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ В.В. Карцева
«_____» _____ 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ
(за матеріалами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у
сфері ринків фінансових послуг)

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
ступеня магістра

Виконавець роботи Кривошеєнко Анастасія Іванівна

(підпис, дата)

Науковий керівник ст. викладач Горбунова Олена Андріївна

(підпис, дата)

Рецензент Баклицька Олена Станіславівна

ПОЛТАВА 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ.....	6
1.1 Сутність, структура та кон'юнктура страхового ринку.....	6
1.2 Тенденції становлення та закономірності розвитку страхового ринку України.....	15
1.3 Організаційні засади функціонування страхового ринку.....	24
Висновки за розділом 1.....	34
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	35
2.1 Динаміка та структура основних показників розвитку страхового ринку України.....	35
2.2 Аналіз показників діяльності суб'єктів ринку ризикового страхування.....	45
2.3 Оцінка тенденцій розвитку ринку накопичувального страхування.....	54
Висновки за розділом 2.....	61
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	62
3.1 Математичне обґрунтування факторів розвитку ринку ризикового страхування.....	62
3.2 Удосконалення організації функціонування ринку накопичувального страхування.....	72
3.3 Форми реалізації державної економічної політики щодо перспектив розвитку страхового ринку України.....	82
Висновки за розділом 3.....	95
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Важливою умовою соціально-економічного розвитку України є створення ефективної системи страхового захисту громадян і суб'єктів підприємництва від негативного впливу ризиків, котрі виникають у різноманітних сферах суспільного життя. У зв'язку з цим підвищується роль страхового ринку, як механізму зниження підприємницьких ризиків, соціального захисту населення та важливого джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Функціонування повноцінного страхового ринку, як складової економіки країни, в значній мірі здатне забезпечити безперебійну діяльність суб'єктів підприємництва, захист майнових інтересів громадян і підтримання соціальної стабільності суспільства. Формування сучасного страхового ринку в Україні характеризується такими проблемами як недосконалість нормативно-правової бази в галузі страхової діяльності, невідповідність страхових послуг купівельній спроможності їх споживачів, недостатня роль вітчизняних страховиків як інвесторів економіки, низька страхова культура потенційних страхувальників та їх недовіра до страхових компаній.

З огляду на це, актуальним є питання теоретичних і практичних аспектів тенденцій та перспектив розвитку страхового ринку України.

Питання розвитку теорії й практики функціонування страхового ринку неодноразово порушували у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та практики страхового бізнесу, зокрема Г. Азаренков, М. Александрова, В. Базилевич, О. Власенко, Н. Внукова, О. Вовчак, О. Гаманкова, Р. Глуанес, Т. Говорушко, Л. Горбач, Л. Гутко, М. Денисенко, Р. Джуччі, Ю. Дьячкова, Ю. Журавльов, О. Залєтов, М. Клапків, С. Осадець, В. Плиса, Р. Пукала, Н. Роза, В. Рометті, А. Таркуцяк, В. Фурман, Ф. Хекне, В. Шахов, К. Шелехов, Р. Юлдашев, А. Юхно та інші.

Однак не всі аспекти цієї проблеми з'ясовані й дістали належне наукове обґрунтування. У першу чергу це стосується вивчення питання факторів впливу

на кон'юнктуру ринку послуг з ризикового та накопичувального страхування, а також методів організації й регулювання страхового ринку з метою забезпечення стабільного функціонування економіки країни й зростання добробуту громадян.

Метою дипломної роботи є обґрунтування теоретичних основ та тенденцій функціонування страхового ринку України й розроблення практичних рекомендацій щодо перспектив його розвитку.

Реалізація поставленої мети досягається через послідовне вирішення наступних завдань теоретичного та практичного характеру:

- з'ясувати сутність, структуру та кон'юнктуру страхового ринку;
- визначити тенденції становлення та закономірності розвитку страхового ринку України;
- розглянути організаційні засади функціонування страхового ринку;
- дослідити динаміку та структуру основних показників розвитку страхового ринку України;
- проаналізувати показники діяльності суб'єктів ринку ризикового страхування;
- провести оцінку тенденцій розвитку ринку накопичувального страхування;
- здійснити математичне обґрунтування факторів розвитку ринку ризикового страхування;
- обґрунтувати доцільність удосконалення організації діяльності ринку накопичувального страхування;
- визначити форми реалізації державної економічної політики щодо перспектив розвитку страхового ринку України.

Об'єктом дослідження є процес функціонування та розвитку страхового ринку України.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти тенденцій та перспектив розвитку страхового ринку України.

З метою розв'язання поставлених у дипломній роботі завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, на етапі дослідження процесів становлення сучасного страхового ринку в Україні використано принципи історичного й логічного підходів. Метод аналогії та причинно-наслідкового

зв'язку застосовувався при визначенні закономірностей розвитку страхового ринку. З метою з'ясування збалансованості факторів формування ринку ризикового страхування було використано метод кореляційного аналізу, а при дослідженні питань удосконалення організації ринку накопичувального страхування – метод порівняльного аналізу. Застосування графічного методу дозволило визначити стан рівноваги страхового ринку України.

Інформаційною базою дослідження слугували Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, підзаконні нормативні акти правового забезпечення страхової діяльності в Україні, офіційні дані Державної служби статистики України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. В ході виконання дипломної роботи було вивчено, проаналізовано й систематизовано концепції та положення монографічних досліджень українських і зарубіжних учених, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, статті періодичних видань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному узагальненні та новому вирішенні проблем, що стосуються тенденцій та перспектив розвитку страхового ринку України. Зокрема, в дипломній роботі встановлено доцільність математичного обґрунтування факторів впливу на розвиток ринку ризикового страхування та запропоновано заходи щодо перспектив розвитку конкурентного страхового ринку України з метою його поступового повноцінного входження до європейського й міжнародного страхового простору.

Основні результати дослідження, викладені в дипломній роботі, дістали відображення у тезах, опублікованих у збірнику наукових праць Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку», що відбулася 17 жовтня 2019 року, у місті Переяславі-Хмельницькому.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

1.1 Сутність, структура та кон'юнктура страхового ринку

Сучасний стан, тенденції розвитку страхового ринку та розв'язання питання щодо перспектив його вдосконалення потребує вивчення цього процесу на його сутнісному рівні з урахуванням особливостей його розвитку в світовій практиці господарювання й досвіду напрацювання в Україні в умовах розвитку ринкових відносин.

Процес пізнання сутнісного змісту страхової діяльності передбачає його вивчення й обґрунтування на методологічному рівні. Методологічне забезпечення, як спосіб пізнання, передбачає аналіз існуючих наукових засад щодо обґрунтування механізму становлення та функціонування страхового ринку та його суб'єктів й обґрунтування авторського підходу.

Доведено, що ринковій економіці притаманні певні атрибути, без яких вона не може існувати. Одним з таких об'єктивних атрибутів є страховий ринок. Саме страховий ринок є однією зі складових ринкової економіки, що забезпечують її стабільне функціонування.

Проте проведені дослідження свідчать, що на теперішній час в науковій літературі не існує єдиного визначення поняття «страховий ринок». Більшість авторів уживає поняття «страховий ринок», але наповнює його різним змістом.

Зокрема, С. Осадець визначає страховий ринок як сферу економічних відносин, у процесі котрих формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу [74].

В. Шахов розглядає страховий ринок як сукупність страхових організацій, а Ю. Журавльов розуміє під страховим ринком «систему економічних відносин, що складає сферу діяльності страховиків і перестраховальників в окремій країні,

групі держав і міжнародному масштабі по наданню відповідних страхових послуг страхувальникам» [20, с. 12, 88].

Р. Юлдашев пропонує визначати страховий ринок як сферу грошових відносин, в якій об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист – специфічна послуга, формується її пропозиція та попит [91].

А. Криворучко під страховим ринком пропонує розуміти «сферу фінансово-економічних відносин між страховиками і страхувальниками з надання страхових послуг та захисту майнових інтересів юридичних осіб і громадян, а також зі здійснення відповідної фінансової діяльності в межах чинного законодавства з боку комерційних страхових компаній і фірм чи державних організацій» [74, с. 67].

В. Федоренко визначає страховий ринок з двох позицій: «1) економічний простір, у якому взаємодіють страхувальники, страхові компанії, страхові посередники; 2) сфера грошових відносин, в котрій об'єктом купівлі-продажу є специфічний товар – страхова послуга, формується попит, пропозиція на неї та її ціна» [75, с.328].

І. Краснова розглядає страховий ринок як об'єктивну економічну закономірність, механізм дії якої зводить разом покупців та продавців страхових товарів як безпосередньо, так і через посередників [29].

Виходячи з вищезазначеного, правомірно зробити висновок, що всі автори визначають товаром на страховому ринку страхову послугу. При цьому, страхова послуга являє собою специфічний товар, що реалізується страховиком на договірній основі за авансовані кошти страхувальника з метою отримання прибутку та задоволення потреб страхувальника щодо захисту його економічних інтересів від наслідків раптових несприятливих подій (страхових випадків).

З метою авторського визначення терміну «страховий ринок» розглянемо визначення терміна «ринки фінансових послуг», дане в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»: «ринки фінансових послуг – сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових

послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів». При цьому учасниками ринків фінансових послуг законодавчо визначені: «юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг» [54, Ст. 1].

З огляду на вищезазначене, правомірним є наступне визначення: страховий ринок – це складова ринку фінансових послуг, сфера діяльності учасників ринку з метою надання та споживання страхових послуг.

При цьому варто визначити учасників страхового ринку, що становлять його структуру (рис. 1.1) [82].

Рисунок 1.1 – Структура страхового ринку України

На страховому ринку складаються специфічні умови, котрі впливають на відносини страхових компаній і страхувальників, рівень та методи державного

регулювання страхової діяльності, способи надання страхових послуг, організаційні особливості страхових компаній.

З урахуванням цього, під страховим ринком доцільно розглядати сукупність економічних відносин між його учасниками з приводу купівлі-продажу страхових послуг, у процесі котрих формуються попит, пропозиція й ціна на страхові послуги, укладаються договори страхування та виконуються зобов'язання згідно з ними.

При цьому необхідною умовою існування страхового ринку є наявність суспільної потреби в продажах страхових послуг, які можуть ці потреби задовольнити. Об'єктивною основою страхового ринку є виникнення в суспільстві необхідності відшкодування збитків потерпілим у випадку настання непередбачуваних подій.

Процес становлення й функціонування страхового ринку в нашій країні доцільно розглядати через закони ринку, зокрема через попит і пропозицію в умовах соціально-економічного розвитку України [41].

Попит на страхову послугу являє собою суму коштів, яку потенційні страхувальники готові витратити на задоволення своїх потреб у захисті майнових інтересів, пов'язаних з їх життям, здоров'ям, майном та відповідальністю з метою убезпечення від можливих збитків при даних цінах на страхові послуги.

На обсяг попиту на страхові послуги впливають такі основні фактори:

- 1) потреба населення та суб'єктів господарювання в страховому захисті;
- 2) купівельна спроможність потенційних страхувальників.

Потреба потенційних страхувальників у страховому захисті зумовлена збільшенням кількості потенційних непередбачуваних подій, котрі виникають з розвитком людської цивілізації та економічних відносин. Крім того, одним із факторів, який впливає на потребу в страховому захисті, в багатьох країнах є обсяг страхового забезпечення, що надається громадянам засобом державного соціального страхування. Проте визначальним фактором є купівельна

спроможність потенційних страхувальників, оскільки їх потреба в страхуванні повинна бути забезпечена здатністю її оплатити.

Дія економічного закону попиту і пропозиції на страховому ринку проявляється за умови, що зниження ціни страхових послуг веде до відповідного зростання попиту на них, а зростання ціни на страхові послуги зумовлює падіння попиту на них. При цьому інші фактори є незмінними.

Якщо у потенційних споживачів страхових послуг з'являється потреба в них, а рівень цін цих послуг відповідає купівельній спроможності споживачів, то при незмінних цінах відбувається зростання попиту на страхові послуги. Відсутність потреби у страхових послугах та низька купівельна спроможність потенційних страхувальників зумовлює скорочення попиту на них, якщо рівень цін залишається незмінним.

Пропозицією на страховому ринку правомірно вважати діяльність страховиків щодо розроблення та реалізації страхових послуг, котрі здатні задовольнити потреби в страховому захисті потенційних страхувальників та відповідають їх купівельній спроможності.

Динаміка пропозиції на страховому ринку являє собою криву пропозиції, що показує обсяг страхових послуг, котрий пропонується їх потенційним споживачам за незмінними цінами протягом певного часу.

Зростання пропозиції, тобто спроможність страхових компаній продати більший обсяг страхових послуг при незмінних цінах, змістить криву пропозиції вправо. Зменшення пропозиції, тобто здатність страховиків продати менший обсяг страхових послуг за незмінних цін, змістить криву пропозиції вліво.

Установлено, що при високих цінах на страхові послуги страховики збільшують їх обсяг, котрий пропонується для реалізації. Але при цьому у потенційних споживачів зменшується бажання придбати запропонований їх обсяг. За таких умов на страховому ринку виникає надлишок їх пропозиції. Дефіцит страхових послуг, що пропонуються страховиками для реалізації, виникає у випадку, коли ціна на них знижується.

Співвідношення попиту на страхові послуги та їх пропозиції визначає рівновагу на страховому ринку. За рівноважного рівня цін обсяг запропонованих на страховому ринку послуг дорівнює їх обсягу, котрий придбали споживачі. Тобто страховий ринок перебуває в стані рівноваги. При високій ціні виникає надлишок страхових послуг, оскільки пропозиція перевищує попит на них. При низькій ціні виникає дефіцит страхових послуг, оскільки попит перевищує їх пропозицію [4, 18].

У результаті проведених досліджень правомірно визначити, що, крім найважливішого цінового чинника на зміни в попиті й пропозиції страхових послуг впливають інші нецінові фактори загальнонаціонального та регіонального характеру.

При визначенні стану рівноваги на вітчизняному страховому ринку варто врахувати наступне:

- функціонування вітчизняного страхового ринку відбувається в умовах анексії АР Крим сусідньою країною та бойових дій, що відбуваються на сході України;

- відповідно до оцінок експертів в Україні застрахованими є 10% від потенційних ризиків (для порівняння – у країнах з розвиненим страховим ринком цей показник зазвичай становить 90%) [16];

- кількість страхових компаній на вітчизняному страховому ринку виявляє стійку тенденцію до зменшення починаючи з 2011 року, коли їх загальна кількість становила 442 страховиків, до 281 страхової компанії на кінець 2018 року [42];

- на страховому ринку України наявна недобросовісна конкуренція між його учасниками, що проявляється в тимчасовому застосуванні демпінгових цін на окремі види страхових послуг;

- за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, у 2018 році відбулося розширення страхового ринку, що проявилось у зростанні обсягу зібраних валових страхових премій на

13,7% більше проти попереднього 2017 року, у якому спостерігався підйом порівняно з 2016 роком.

Таким чином, унаслідок узагальнення проведених досліджень правомірно визначити, що до факторів, котрі впливають на зміни в попиті на страхові послуги та їх пропозицію на загальнонаціональному рівні доцільно віднести наступні (табл. 1.1) [82].

Таблиця 1.1 – Фактори впливу на зміну попиту і пропозиції страхових послуг на загальнонаціональному рівні

Фактори впливу на зміну попиту на страхові послуги	Фактори впливу на зміну пропозиції страхових послуг
<ul style="list-style-type: none"> – Політична нестабільність – Рівень розвитку економіки – Нестабільність національної валюти – Зміна у величині доходу потенційних страхувальників – Наявність позитивної чи негативної мотивації у потенційних страхувальників – Страхова культура населення – Ступінь довіри до страхового бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> – Ступінь розвитку страхового законодавства – Кількість страхових компаній на страховому ринку – Рівень капіталізації та обсяги страхових резервів вітчизняних страхових компаній – Кількість видів обов’язкового страхування – Пенсійна реформа – Податкові переваги перед іншими секторами економіки

Ураховуючи вищевказані фактори впливу на зміну в попиті й пропозиції страхових послуг, доцільно визначити стан рівноваги на вітчизняному страховому ринку (рис. 1.2).

Дані рисунку 1.2 свідчать, що за рівня цін на страхові послуги P_0 досягається рівновага страхового ринку. З огляду на те, що в Україні при незмінному попиті збільшується пропозиція страхових послуг, завдяки досить значній кількості вітчизняних страхових компаній на страховому ринку та структурних підрозділів іноземних страховиків, рівновага буде досягатися за рівня цін P_1 .

Проте довго втриматися рівень цін P_1 не зможе, оскільки такі ціни на страхові послуги можуть призвести до збиткової діяльності страхових компаній через те, що не дозволять їм сформувати страхові резерви, достатні для виплати

страхових відшкодувань своїм страхувальникам, покрити понесені витрати та отримати прибуток.

Рисунок 1.2 – Графічна інтерпретація рівноваги на страховому ринку України

Джерело: розроблено автором на основі джерела [41]

Зазначений рівень цін викликає зміни в попиті, що відображається зсувом кривої попиту вправо та переміщенням рівноваги страхового ринку у точку, котра досягається за рівня цін P_2 .

За таких цін на страхові послуги відбуваються зміни в попиті на них, що позначається зсувом кривої попиту вліво (точка D^2). Однак це не означає, що рівновага ринку досягається за рівня цін P_3 , оскільки постійно діють нецінові фактори, котрі впливають на попит та пропозицію страхових послуг. Ціни тримаються на рівні P_2 , і при цьому на вітчизняному страховому ринку виникає надлишок пропозиції страхових послуг, як видно на рисунку 1.2 (відрізок ab).

Доведено, що в сучасних умовах економічного розвитку України функціонування страхового ринку визначається впливом на нього як загальнонаціональних, так і регіональних факторів, адже кожен регіон країни має свою специфіку як географічну, так і економічну й ментальну. Крім того, в кожному регіоні проживає різна кількість населення, функціонує різна кількість суб'єктів підприємництва, тобто різною є чисельність потенційних страхувальників [34, 36].

Виходячи з цього, можна виділити нецінові фактори зміни попиту й пропозиції на страховому ринку на регіональному рівні, враховуючи особливості, притаманні кожному регіону країни, що найбільше впливають на розвиток страхування (табл. 1.2) [82].

Таблиця 1.2 – Фактори впливу на зміну попиту і пропозиції страхових послуг на регіональному рівні

Фактори впливу на зміну попиту на страхові послуги	Фактори впливу на зміну пропозиції страхових послуг
<ul style="list-style-type: none"> – Чисельність населення регіону та його сезонні міграції – Наявність суб'єктів підприємництва з ризиковим характером виробництва й об'єктів підвищеної небезпеки в регіоні – Кількість великих промислових підприємств та підприємств малого і середнього бізнесу в регіоні – Розвиток транспортної інфраструктури залежно від виду транспорту, котрий переважає в регіоні (залізничний, автомобільний, морський, авіаційний, трубопровідний) – Особливості клімату та ландшафту регіону – Наявність у регіоні розвиненої мережі підприємств туристичного бізнесу, котрі пропонують активні види відпочинку (гірськолижний спорт, дайвінг, альпінізм) – Розвиненість кредитного ринку регіону – Наявність професійної страхової реклами в регіоні – Доступність і прозорість інформації щодо основних показників діяльності страхових компаній, структурні підрозділи яких діють у регіоні – Функціонування на ринку страхових послуг кваліфікованих страхових посередників – Ступінь страхової культури населення регіону 	<ul style="list-style-type: none"> – Кількість страхових компаній та структурних підрозділів страховиків, котрі діють у регіоні – Розвиненість регіональної агентської мережі страхових компаній і їх структурних підрозділів – Наявність у регіоні кваліфікованих страхових брокерів – Розроблення страховими компаніями регіональних програм з окремих видів страхових послуг та їх реалізація – Достатня кількість кваліфікованого персоналу страхових компаній у регіоні – Проведення страховими компаніями ефективного страхового маркетингу з метою виявлення нових каналів реалізації страхових послуг у регіоні – Диверсифікація страхових послуг – Величина активів та страхових резервів регіональних страхових компаній – Застосування в страховій діяльності новітніх технологій щодо реалізації страхових послуг – Здійснення ефективної страхової реклами з метою забезпечення в регіоні прозорості інформації про страхові послуги та діяльність страховиків

Таким чином, визначення сутності, організаційної будови та факторів впливу на страховий ринок України зумовлює необхідність розгляду тенденцій його становлення та закономірностей розвитку.

1.2 Тенденції становлення та закономірності розвитку страхового ринку України

З метою виявлення тенденцій становлення та закономірностей розвитку страхового ринку України доцільним є розгляд його функціонування з точки зору реалізації логічного й історичного принципу в економічному аналізі.

Проведені дослідження свідчать, що більшість науковців поділяє період розвитку страхового ринку України з 1990 року і по нинішній час на три етапи:

- 1) 1988-1993 роки – розвиток страхового ринку за відсутності страхового законодавства);
- 2) 1993-1996 роки – розвиток ринку регулювався Декретом Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 р.;
- 3) з 1996 року й дотепер – розвиток ринку страхових послуг регулюється Законом України «Про страхування» [49, 53].

Перший період розвитку страхового ринку України був ознаменований великими політичними та економічними змінами світового значення. Після розпаду Радянського Союзу Україна вибрала для свого розвитку ринкову економіку, складовою частиною якої мав стати ефективно функціонуючий страховий ринок, який відповідав би світовим стандартам. Але саме в цей період була нанесена велика шкода розвитку страхового ринку. Повна відсутність будь-якого регулювання з боку держави, низька страхова культура населення та його невпевненість у майбутньому сприяли виникненню великої кількості страхових компаній, що створювались у формі «фінансових пірамід». А вже ще з 1988 року з часу прийняття Закону СРСР «Про кооперацію» на території України, як і інших республік почали створюватись приватні страхові компанії у вигляді кооперативів. За період з початку 90-х років і до прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 року в Україні діяло близько 1000 страхових компаній за повної відсутності будь-якого страхового законодавства. Після виходу Декрету їх залишилось біля 700. Але час був

згаяний, населення втратило довіру до українського страхового бізнесу і сприймало його через призму «фінансових пірамід» [25].

«Декретний розвиток» страхового ринку (1993-1996 роки) є періодом започаткування створення національного страхового законодавства. Саме цим законодавчим документом було визначено поняття «страховик», «страхувальник», вимоги до мінімального розміру статутного фонду страховика та прописано механізми проведення видів страхування в нашій країні.

На початок 1996 року в Україні працювало близько 700 страхових компаній. На кінець 1997 року їх кількість скоротилась до 241 страховика. Це було зумовлено прийняттям першої редакції Закону України «Про страхування» від 7.03.1996 року. З прийняття цього закону і розпочався «законодавчий період» розвитку страхового ринку України [53].

Згідно з кількістю діючих на страховому ринку страхових компаній на ньому складаються специфічні умови, котрі впливають на відносини страховиків і страхувальників, рівень і методи державного регулювання, способи надання страхових послуг, організаційні особливості страхових компаній.

На теперішній час в Україні відсутні державні страхові компанії, всі страховики, що діють на страховому ринку є комерційними (приватними). Серед вітчизняних страхових компаній вирізняються кептивні страхові компанії, сферою діяльності яких є захист інтересів засновників. Такі страхові компанії створюються фінансово-промисловими групами, представленими банками, пенсійними та інвестиційними фондами та іншими фінансово-кредитними установами. Вони охоплюють великий потенційний сегмент страхового ринку, що обслуговується корпоративним страховиком, а проникнення конкуруючих страхових компаній на цей сегмент є майже неможливим. Основним недоліком кептивних страхових компаній є однорідний склад страхового портфеля, що спричинює негативний вплив на фінансову стійкість страховика [2, 13].

Щодо організаційної форми, то на теперішній час в Україні на страховому ринку переважають акціонерні страхові компанії приватного типу. Це пояснюється кількома мотивами, з яких можна виділити наступні:

- створення відкритих акціонерних товариств тривалий час стримувалося низькими вимогами до мінімального рівня статутного фонду страховиків і відсутністю розвиненого ринку цінних паперів;
- процедура створення закритого акціонерного товариства була істотно спрощена, а його статус давав змогу контролювати поширення акцій серед певної категорії учасників страхової компанії.

Проте останнім часом намітилась тенденція до збільшення кількості страхових компаній – публічних акціонерних товариств, що є перспективнішою організаційно-правовою формою на страховому ринку. Цьому в найбільшій мірі сприяли зміни в Законі України «Про страхування» щодо мінімального розміру статутного капіталу страховиків [53, Ст. 30].

Щодо спеціалізації, то в Україні страхових компаній, що здійснюють ризикові види страхування практично в 6 разів більше, ніж страхових компаній, що здійснюють накопичувальне страхування (всі види страхування життя). Схильність до загальних видів страхування, інших ніж страхування життя, підкреслює і регіональна структура страхування.

Найбільша кількість страхових компаній на теперішній час зосереджена в економічно розвинених регіонах України (Київ – 50,8%, Харків – 6,8%; Дніпропетровськ – 6,2%). В той же час нерівномірність розміщення страхових компаній компенсується наявністю їхніх відокремлених структурних підрозділів. Практично у всіх областях України страховий захист надається через структурні підрозділи системних страховиків, що зареєстровані в основному в місті Києві [1, 22, 30].

Статистичні дані свідчать про те, що український страховий ринок виявляє з початку 2000-х років спроможність до зростання і прогресує як кількісно так і якісно. У порівнянні з іншими ринками небанківських фінансових послуг сектор страхування розвивається найінтенсивніше, прискорюються темпи зростання основних показників діяльності (страхових премій, рівня капіталізації, страхових резервів).

Аналіз етапів розвитку сучасного страхового ринку України дозволив виявити низку негативних та позитивних факторів його становлення.

Зокрема, до негативних факторів доцільно віднести нерівномірне розміщення страхових компаній по території України, переважне їх зосередження в промислових регіонах. Одним з негативних чинників, що стримують розвиток ринку страхових послуг України, є велика кількість на ньому страхових компаній з низьким рівнем капіталізації. Крім того, на ринок страхових послуг впливають негативні фактори, що лежать поза його площиною, зокрема значна частка тіньової економіки, приховані монопольні утворення, збиткова діяльність більшості підприємств, нестабільність банківської системи, політична та економічна нестабільність в країні.

У результаті проведених досліджень встановлено, що з початку 2000-их років в Україні спостерігаються процеси концентрації капіталів на страховому ринку, котрим сприяли:

- угода про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством і Україною (підписана 16.06.94 року та ратифікована 10.11.94 року Верховною Радою України);

- збільшення мінімального розміру статутного капіталу страхових компаній відповідно до другої редакції Закону України «Про страхування» від 4.10.2001 року, що сприяло капіталізації одних страхових компаній і ліквідації інших [49];

- вступ України до Світової організації торгівлі у травні 2010 року.

Процеси концентрації та централізації капіталів на ринку страхових послуг сприяли появі на ньому страхових компаній з високим рівнем капіталізації, що займають лідируючі позиції в національному страховому рейтингу «Insurance TOP» і можуть конкурувати з іноземними страховими компаніями, що є позитивним для розвитку вітчизняного страхового ринку [58].

До позитивних факторів варто віднести поступове зростання попиту на страхові послуги з ризикового страхування й позитивну динаміку ринку страхування життя, що спостерігається в Україні з 2000 року.

Таким чином, проведені дослідження дозволили виявити закономірності розвитку страхового ринку України, що зумовлені дією економічних законів, і перш за все, дією закону нагромадження капіталу, що проявляється у формі концентрації та централізації капіталів на ринку страхових послуг (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Тенденції становлення та закономірності розвитку страхового ринку України

Тенденції	Закономірності розвитку	Економічні закони
Зміна суспільного ладу в країні на початку 90-х років	Недержавна форма власності страхових компаній	Закон відповідності виробничих відносин рівню і характеру продуктивних сил
Боротьба учасників ринку за привласнення найбільших доходів	Концентрація та централізація капіталу на страховому ринку	Закон нагромадження капіталу
Нерівномірне розміщення страхових компаній територією України	Раціональне розміщення продуктивних сил	Закон економії праці
Боротьба між учасниками ринку за потенційного споживача	Утворення страхових компаній-лідерів ринку	Закон конкуренції
Поступове зростання попиту на страхові послуги та розширення їх асортименту	Потреба у страховому захисті населення та суб'єктів підприємництва	Закон зростання потреб, закон попиту і пропозиції
Розвиток альтернативних видів заощаджень	Позитивна динаміка розвитку накопичувального страхування (всіх видів страхування життя)	Закон Дж. М. Кейнса

Джерело: розроблено автором на основі джерела [4]

Нерівномірне розміщення страхових компаній на території України зумовлене закономірністю раціонального розміщення продуктивних сил, котра впливає із закону економії праці, що проявляється в нерівномірному розміщенні промислового капіталу в регіонах України.

Закономірність зростання кількості страхових компаній недержавної форми власності зумовлена зміною суспільно-економічного ладу в країні на початку 90-их років, що проявляється в дії закону адекватності виробничих відносин рівню і характеру продуктивних сил, у межах якого виділяють закономірності зв'язків між потребами розвитку людини та еволюцією форм власності.

Закономірність утворення страхових компаній-лідерів страхового ринку спричиняється дією закону конкуренції, що виражає зв'язки між страхувальниками й страховиками, страховими посередниками, страховими компаніями та іншими фінансовими установами, котрі діють на страховому ринку і проявляється у боротьбі між його учасниками за рівень цін на страхові послуги, потенційного споживача, привласнення найбільших доходів.

Закономірність поступового зростання попиту на страхові послуги та розширення їх асортименту зумовлена дією закону зростання потреб, що виражає зв'язки між прогресом технологічного способу виробництва, еволюцією системи суспільних відносин та кількісним зростанням і якісним удосконаленням потреб суспільства, зокрема потреби у страховому захисті, що виникає у суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки. В той же час ця закономірність спричиняється дією закону попиту й пропозиції, що виражає зв'язок між кількістю страхових послуг, що хочуть придбати потенційні страхувальники, та їх обсягом, котрий можуть запропонувати страхові компанії. Особливістю дії вказаного закону на українському ринку страхових послуг є те, що величина ціни на страхові послуги знаходиться під дією таких факторів, як недобросовісна конкуренція, що проявляється у застосуванні демпінгових цін при встановленні страхових тарифів, низька страхова культура населення і недостатня купівельна спроможність його основної частини.

Закономірність динамічного розвитку ринку накопичувального страхування зумовлена дією закону Дж. М. Кейнса, що відображає зв'язки між зростанням схильності до заощаджень та зниженням схильності до споживання при зростанні доходів населення. Оскільки, як свідчить статистика, в Україні, починаючи з 2000 року спостерігається поступовий розвиток ринку накопичувального страхування на основі поступового зростання доходів населення і збільшення кількості прибуткових підприємств, створюється можливість для поліпшення інвестиційних процесів в країні завдяки заощадженням страхувальників, що в своїх працях відображають вітчизняні дослідники [4, 41].

Закономірності функціонування ринку страхових послуг являють собою об'єктивні категорії, на основі пізнання яких формуються і втілюються в життя принципи подальшого його розвитку. Основним документом утілення основних принципів розвитку вітчизняного страхового ринку є Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки, затвердженою Розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 19.03.2015 року [69].

Ураховуючи те, що страховий ринок є складовою ринку фінансових послуг, його розвиток відбувається у взаємозв'язку з розвитком інших учасників ринку фінансових послуг, а саме: банків, фондових і валютних бірж, інвестиційних компаній, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів ломбардів, лізингових компаній [2, 18, 19].

Специфіка діяльності страхової компанії перетворює учасників ринку фінансових послуг на її конкурентів, партнерів та клієнтів одночасно, оскільки всі вони, мобілізуючи тимчасово вільні грошові ресурси і перетворюючи їх у кредити й капіталовкладення, в той же час зацікавлені в убезпеченні вищевказаних грошових ресурсів. Виходячи з цього, доцільним є визначення впливу окремих складових ринку фінансових послуг на формування ринку страхових послуг в Україні.

Розвиток сектора страхування в Україні тісно пов'язаний з розвитком банків, оскільки йому властива значна залежність обсягів страхування від виданих банківських кредитів (зокрема відповідальності позичальника за непогашення кредиту). Крім того, з метою мінімізації податків банки страхують свої фінансові ризики. Значний вплив на зростання обсягів страхування мають обсяги кредитування на придбання автотранспортних засобів, що спонукає до одночасного укладання двох договорів: автокаско та страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів [55].

За даними страхового рейтингу «Insurance TOP», за період 2000-2017 років в Україні найбільшу питому вагу серед видів страхування в обсязі банківського

кредитування мало страхування фінансових ризиків, питома вага страхування автотранспорту поступово збільшувалася, а питома вага страхування кредитів зменшувалася в загальному обсязі банківських кредитів, проте обсяги такого страхування мали тенденцію до збільшення [23].

Залежність страхового бізнесу від банківської системи проявляється насамперед в тому, що відповідно до статті 31 Закону України «Про страхування» страхові компанії зобов'язані частину активів, а саме – страхові резерви, розміщувати на банківських рахунках [53, Ст. 31].

Розвиток ринку страхових послуг залежить не тільки від ступеня розвитку банківської системи, а й від функціонування ринку небанківських фінансових установ, учасниками якого є кредитні спілки, ломбарди, недержавні пенсійні фонди та лізингові компанії.

В Україні кредитні спілки не є активними клієнтами страхових компаній, що є закономірним наслідком значного розриву між рівнем державного нагляду за діяльністю банківських та небанківських фінансових установ і потребує посилення вимог до кредитно-депозитної діяльності кредитних спілок й удосконалення нормативно-правової бази їх функціонування. В той же час структура загального кредитного портфеля кредитних спілок свідчить про його ризиковий характер та потенціал для розвитку страхового ринку (рис. 1.3) [3].

Дані рисунку 1.3 свідчать, що у 2018 році найбільше кредитів кредитні спілки надавали на споживчі потреби: придбання техніки для дому, оплату навчання, відпочинок, весілля, лікування тощо. Питома вага споживчих кредитів становила понад 62 % (450 млн. грн.) усього кредитного портфеля. Водночас лише незначна їх частина була надана на придбання автотранспорту. Кредити, надані кредитними спілками на придбання, будівництво, ремонт житла становили 19,4% кредитного портфеля або 141,5 млн. грн., комерційні кредити, що є найбільш ризиковими, становили 12,0% або 87,4 млн. грн. кредитного портфеля, кредити на ведення селянських та фермерських господарств поки що займали незначну частку в загальному обсязі наданих кредитів – по 3,7% та 3,3% або 26,9 млн. грн. та 23,9 млн. грн. відповідно.

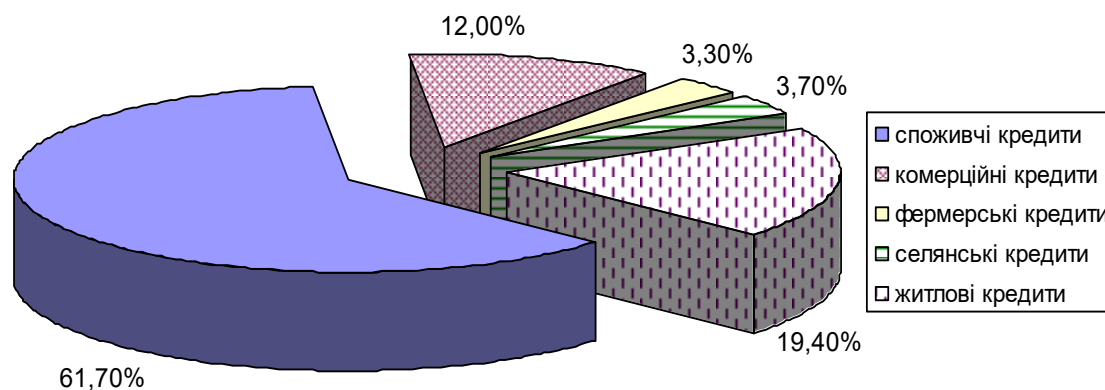

Рисунок 1.3 – Структура кредитного портфеля кредитних спілок України за 2018 рік, %

Учасниками ринку фінансових послуг є також ломбарди, основним видом діяльності яких є надання миттєвих, короткострокових і невеликих за обсягом позик на власний ризик під заставу.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що набрав чинності з 1 січня 2004 року, започаткував розвиток третього рівня пенсійної системи в Україні. Відповідно до цього закону суб'єктами системи недержавного пенсійного забезпечення є страхові компанії зі страхування життя, банки, що відкривають пенсійні рахунки й недержавні пенсійні фонди. Функціонування недержавних пенсійних фондів і страхових компаній зі страхування життя передбачає залучення вільних коштів населення та створення в країні потужних інституційних інвесторів. Виходячи з цього, правомірно визначити одним з вагомих факторів розвитку страхового ринку наявність конкуренції між страховими компаніями й недержавними пенсійними фондами, що сприятиме появі нових, вигідних для громадян видів страхування. Адже близько 60% заощаджень населення у світі акумулюються в секторі небанківських фінансових установ [40].

Таким чином, використання в роботі історичного і логічного принципу економічного аналізу щодо тенденцій становлення вітчизняного страхового ринку передбачає доцільність розв'язання проблеми обґрунтування методичних засад його організації з урахуванням світової практики функціонування.

1.3 Організаційні засади функціонування страхового ринку

16 вересня 2014 року Верховна Рада України схвалила законопроект про ратифікацію Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що передбачає реформування ринків фінансових послуг відповідно до європейського фінансового простору. З огляду на це, упровадження міжнародних стандартів страхування в Україні є одним із важливих завдань і можливих напрямів входження страхового ринку держави до міжнародного страхового співтовариства. Проте це можливо лише при врахуванні економічного й політичного становища країни, фінансової стабільності та вдосконаленні законодавчої бази страхування. Залежно від економічного стану держави і фінансової стійкості страхових компаній формується концепція страхування, тобто визначається рівень страхових гарантій з боку держави й окремих страховиків. В Україні страхові компанії можуть стати важливим інструментом проведення реформ, оскільки, з одного боку, виступають суб'єктами підприємницької діяльності, а з іншого – виконують стабілізуючу роль на ринку. При цьому слід ураховувати, що міжнародні принципи страхових операцій здійснюються відповідно до стандартів, розроблених Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю (IAS), що заснована у 1994 році й об'єднує на теперішній час 180 країн світу [36].

Проведені дослідження свідчать, що страховий ринок, як складова економіки, у більшості країн є предметом державного регулювання. Ефективність державного регулювання ринку зумовлена тим, якою мірою держава в процесі своїх регулюючих функцій ураховує об'єктивні економічні закони, в першу чергу закони ринку, які створюють межу для державного втручання. Таким чином, ринковий механізм є сферою державного невтручання, а держава має сприяти його розвитку та усувати штучні перешкоди на його шляху. Втручання держави в ринковий механізм є доцільним, якщо він ще не досяг необхідного потенціалу і тому не здатен виконувати позитивну роль в

економіці. В умовах розвинутого ринку державне регулювання є втручанням держави не в ринковий механізм, а в побічні наслідки його функціонування. Рациональне державне регулювання не протистоїть механізму ринку, а використовує його регулюючий потенціал, надає ринковим регуляторам здатність цілеспрямовано та ефективно впливати на економічний розвиток [60].

Державне регулювання страхового ринку є системою засобів і методів, здійснюваних на правовій основі з метою визначення правил його функціонування та діяльності страхових компаній на ньому. При цьому держава використовує прямі й непрямі методи впливу на формування та функціонування страхового ринку. Пряме втручання в механізм функціонування страхового ринку держава здійснює засобом законодавчої бази та нагляду за здійсненням страхової діяльності. До непрямих методів державного регулювання страхового ринку належать інвестиційна, грошово-кредитна, фіскальна та інша політика, котру проводить держава.

Необхідність державного регулювання страхової діяльності в Україні зумовлює формування ефективної державної політики щодо розвитку вітчизняного страхового ринку, що є складовою економічної політики держави і набуває особливого значення в умовах розвитку ринкових відносин в Україні. Наявність ресурсної бази та економічного потенціалу є недостатнім для реалізації національних економічних інтересів. Пріоритетним для кожної країни є використання цього потенціалу із застосуванням ринкових механізмів. Крім того, для України є важливим проведення державної політики згідно із загальноприйнятими формами й методами, виходячи з поступової її інтеграції до міжнародних світових структур.

Правовими підставами державного регулювання страхового ринку в Україні є загальні та спеціальні норми його становлення й функціонування. Загальні норми визначені Конституцією України, Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Податковим кодексом України, Законом України «Про акціонерні товариства». Спеціальні норми насамперед установлені Законом України «Про страхування» [15, 28, 48, 53].

Тому, правове регулювання страхового ринку поділяється на державно-правове регулювання, що здійснюється державними органами законодавчої, виконавчої й судової влади, та інституційно-правове регулювання, що здійснюється окремими інститутами-регуляторами, зокрема об'єднаннями страховиків, утвореними відповідно до статті 13 Закону України «Про страхування». До таких об'єднань в Україні належать: Ліга страхових організацій України, Моторне (транспортне) страхове бюро України, Авіаційне страхове бюро, Морське страхове бюро, Ядерний страховий пул. Щодо пріоритету, то державно-правове регулювання є загальним, яке доповнюється інституційно-правовим регулюванням, котре є обов'язковим для членів об'єднань страхових компаній [53].

Таким чином, державне регулювання страхового ринку можливе за умов поєднання правових, економічних і адміністративних засобів. При цьому до правових засобів доцільно віднести розроблення й застосування законів та інших нормативно-методичних актів, що регламентують страхову діяльність; до економічних – стимулювання розвитку страхування через здійснення державою податкової, інвестиційної, фіскальної та грошово-кредитної політики; до адміністративних – ліцензування страхової діяльності, застосування нормативів діяльності страхових компаній і контроль за їх дотриманням [12].

Проведені дослідження свідчать, що важливою передумовою, що визначає ефективність державного регулювання, є врахування в регулюючих діях держави особливостей розвитку окремої країни. До таких умов доцільно віднести наступні: структура економіки, частка державного сектора в економіці, технічний рівень виробництва, природні, демографічні, національні й політичні умови. Врахування даних умов сприяє вибору кожною країною методів державного втручання в економіку взагалі та в розвиток страхового ринку зокрема.

З метою прогнозування подальшого розвитку українського страхового ринку, доцільно розглянути методичні засади організації страхових ринків країн світу.

На основі критичного аналізу наукової літератури правомірно зробити висновок, що на кінець 2018 року на міжнародному страховому ринку сформувались три найбільші центри – Північна Америка, Європа та Азія, де знаходяться найбільш економічно розвинені країни, що на кінець 2017 року отримували 89,8% страхових премій у світі, що становило 6 359 029 млн. дол. США (рис. 1.4) [71].

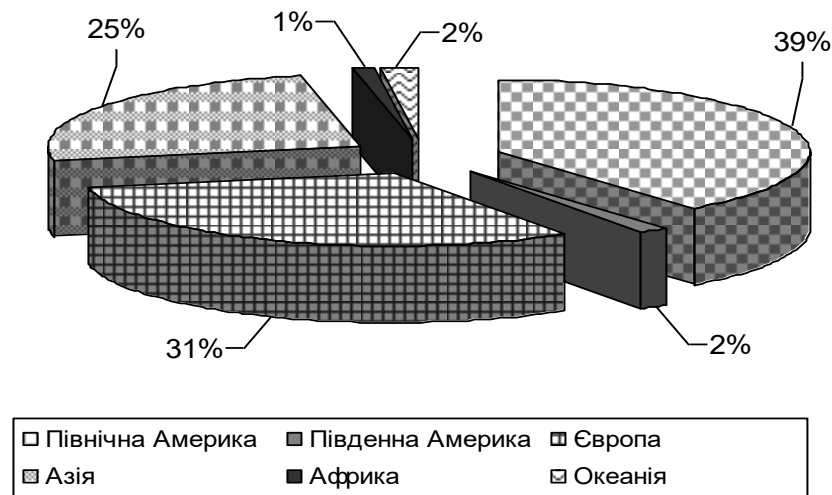

Рисунок 1.4 – Розподіл страхових премій у розрізі частин світу на кінець 2018 р.,%

На частку інших регіонів припадало лише 10,2% усіх отриманих у світі страхових премій. Частка регіону, в котрому знаходиться Україна (Центральна та Східна Європа) становила лише 0,96% (85 319 млн. дол. США) [72].

Нерівномірний розподіл страхових премій за регіонами світу викликаний насамперед рівнем економічного розвитку держав і є підтвердженням того, що страхування є галуззю фінансової діяльності, котра розвивається лише в умовах стабільної економіки [40].

Виходячи з того, що основоположниками страхової справи є найбільш індустріально розвинуті країни світу, доцільним є розгляд методів організації та державного регулювання страхового ринку у цих країнах.

Проведені дослідження свідчать, що на страховому ринку США функціонує понад 8 000 компаній з ризикового страхування й 2 000 компаній з накопичувального страхування. За формою організації страхової діяльності це

акціонерні товариства та товариства взаємного страхування. Крім того, на американському страховому ринку працює значна кількість страхових посередників, що дає можливість створення ефективної маркетингової мережі. Страховим компаніям США належить близько 50% страхового ринку економічно розвинених країн світу. Загальні страхові активи американських страховиків становлять більше ніж 1,5 трлн. доларів, активи однієї страхової компанії в середньому – 1 млрд. доларів. У країні немає єдиної державної системи страхування та федерального закону про страхування. В США відсутній єдиний федеральний орган нагляду за страховою діяльністю. Кожен штат має власне страхове законодавство. Страхові компанії володіють широкими повноваженнями в розробленні власної страхової політики, визначенні розмірів страхових премій, практики їх відрахування і відшкодування збитків, що є специфічною особливістю американського страхового ринку. При цьому аналіз діяльності учасників страхового ринку здійснюється трьома консалтинговими компаніями, котрі щоквартально видають каталоги за результатами роботи всіх страхових компаній США та опубліковують їх рейтинги. Перші за рейтингами чотири страховики США є найпотужнішими світовими транснаціональними корпораціями, відділення яких розташовані майже в 130 країнах світу. Вони переважно спеціалізуються на накопичувальному страхуванні, відповідальності, майна та перестраховуванні, а досвід їх роботи на страховому ринку налічує близько 150 років. Страхові компанії США є впливовими центрами фінансового управління. Зокрема, частка представників страхових компаній у радах директорів американських промислових корпорацій становить близько 27% [71].

На ринку страхових послуг Великобританії функціонують національні й іноземні страхові компанії. За формою організації страхової діяльності національні страховики є акціонерними товариства й товариства взаємного страхування. Державний нагляд за діяльністю учасників ринку страхових послуг здійснює Департамент торгівлі та промисловості, основною метою функціонування якого є захист інтересів страхувальників. До страхових компаній, котрі займаються страхуванням життя і пенсій застосовуються

особливі заходи державного регулювання згідно із законом про фінансове обслуговування. Зокрема, вони підлягають додатковій реєстрації в організації з регулювання діяльності страховиків зі страхування життя і пайових фондів та в управлінні з цінних паперів й інвестицій. Такі заходи спрямовані на здійснення перевірки інвестиційних планів страховиків на їх відповідність завданням статуту й вимогам інвестування. Страхове законодавство Великобританії забороняє страховикам займатися будь-яким іншим видом бізнесу, крім страхового. Вимоги до форм фінансової звітності страхових компаній закріплені в законодавчому порядку [40].

Страхові компанії Німеччини за організаційно-правовою формою є державними страховими компаніями, акціонерними товариствами та товариствами взаємного страхування. На страховому ринку Німеччини функціонують страховики з накопичувального страхування, страхові компанії з ризикового страхування, товариства медичного страхування, перестрахові компанії. Активними учасниками страхового ринку Німеччини є страхові посередники, зокрема страхові агенти, за якими закріплений певний сегмент ринку страхових послуг. Важливим чинником у розвитку каналів продажу страхових послуг їх споживачам є федеративний устрій Німеччини, оскільки регіональні страхові компанії функціонують у всіх федеральних землях Німеччини. Усі діючі в Німеччині національні й іноземні страхові компанії підлягають обов'язковому державному нагляду з боку Федерального відомства нагляду за діяльністю страхових компаній (BAV). Страховий нагляд за діяльністю страхових компаній, які зареєстровані в окремих федеральних землях, здійснюється через департаменти економіки земель, підпорядковані Федеральному відомству. Страховики в Німеччині здійснюють виключно страхову діяльність. Іноземні страхові компанії, що мають намір вийти на ринок страхових послуг Німеччини, проходять спеціальну перевірку та процедуру ліцензування. [71,72].

Страховики Франції переважно представлені акціонерними товариствами та товариствами взаємного страхування, діяльність яких підлягає

регулюванню та контролю з боку держави. Державне регулювання страхової діяльності у Франції спрямоване на контроль за фінансовою стійкістю страхових компаній. Населення Франції характеризується високим рівнем страхової культури, яке здійснюючи заощадження, надає перевагу страховим компаніям зі страхування життя. У Франції знаходиться головний офіс найбільшої у світі компанії з медичного асистансу «Coris [93].

У країнах Європейського Союзу ринок страхових послуг є важливим чинником розвитку й стабільності економіки. Щорічні фінансові обороти ринків страхових послуг цих країн мають значний інвестиційний потенціал і за обсягом практично дорівнюють обсягам банківського капіталу. На початку ХХІ століття розвитку та вдосконаленню страхування сприяло впровадження єдиної європейської валюти – євро. Але процес формування єдиного ринку страхових послуг Європейського Союзу дещо сповільнився після вступу до нього нових країн. Оскільки різними є системи соціального страхування, котрі функціонують в цих країнах, їх податкові та пенсійні системи, організація медичного обслуговування, культурні традиції. Нині на європейському ринку страхових послуг головними гравцями є такі країни: Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Бельгія й Нідерланди. Вони отримують понад 90% щорічних страхових премій загального ринку страхових послуг ЄС [72].

Виходячи з того, що накопичувальне страхування є найважливішим джерелом довгострокових особистих заощаджень населення цих країн, страхові компанії, котрі надають такі страхові послуги, мобілізують значні обсяги капіталу для інвестицій, які спрямовують у розвиток промисловості, житлове будівництво та торгівлю шляхом здійснення довгострокового кредитування.

Ринок страхових послуг Японії представлений приватними, державними й кооперативними страховиками. При цьому найбільшим попитом у населення користуються страхові послуги, котрі надаються через кооперативні організації взаємного страхування, які зорієнтовані не на отримання прибутку, а на задоволення потреб членів кооперативу. Діяльність страхового кооперативу

контролюється всіма його членами й тому є прозорою й ефективною. Крім того, страхувальників приваблюють невеликі страхові премії, які необхідно сплачувати учасникам таких кооперативів, що сприяє зміцненню їх конкурентних позицій на національному ринку страхових послуг [71].

У результаті проведених досліджень доцільно зробити висновок, що розвитку ринків страхових послуг розвинених країн світу сприяли такі фактори, як досконала законодавча та інформаційна бази, наявність фінансово стійких і конкурентоспроможних страхових компаній з великим досвідом роботи, високий професійний рівень їх працівників. Щодо організації ринків страхових послуг країн Центральної й Східної Європи, то вони розвиваються неоднаково, оскільки різними є методи та форми їх організації й регулювання, зокрема різними є вимоги до мінімального розміру статутного капіталу страхових компаній, підходи до оподаткування страхової діяльності, законодавчі нормативи щодо частки участі у капіталі юридичних осіб та присутності іноземного капіталу на національних ринках страхових послуг. Проте варто виділити лідерів серед цих країн, ринки страхування яких розвиваються найбільш успішно, зокрема Польщі й Чехії.

На польському страховому ринку функціонують страхові компанії представлені переважно акціонерними товариствами та товариствами взаємного страхування. Щодо спеціалізації, то 50% страхових компаній здійснюють накопичувальне страхування й така ж їх кількість – ризикове страхування. Найпотужнішою національною страховою компанією є «PZU», що в 2005 році придбала 100% акцій української страхової компанії «Скайд-Вест». Регулятором на ринку страхових послуг з боку держави в Польщі виступає Комісія з нагляду в сфері страхування і пенсійних фондів. В Польщі існує Товариство страхувальників, що представляє інтереси застрахованих осіб та їх правонаступників, а також членів пенсійних фондів й учасників пенсійних програм підприємств. Таким чином, у Польщі діє подвійний контроль з боку держави та з боку страхувальників за діяльністю страхових компаній. Інтереси

страховиків захищає Польська страхова асоціація – об'єднання, до якого зобов'язана входити кожна страхова компанія з моменту свого утворення [72].

До проблем польського страхового ринку слід віднести наступні: зростання конкуренції з боку іноземних страховиків; значна вартість ризиків глобального характеру (катастрофи, тероризм); нерозвинена інфраструктура ринку страхових послуг; невисокий попит на страхові послуги у зв'язку з повільною динамікою зростання економіки та низькою платоспроможністю населення; недостатній асортимент страхових послуг і стандартів комплексного обслуговування клієнтів. Однак до перспектив польського страхового ринку доцільно віднести: зростання страхової культури населення за рахунок реформування системи соціального страхування та системи охорони здоров'я (інтенсивний розвиток в країні системи приватного медичного страхування); вступ Польщі до ЄС; запровадження стимулів для споживачів страхових послуг; активна співпраця наукових закладів та страхових компаній [71].

На чеському страховому ринку останні 10 років спостерігається постійне збільшення частки страхування у ВВП. В Чехії страхові компанії надають страхові послуги з ризикового страхування, накопичувального страхування та універсального страхування. На страховому ринку Чехії зростає кількість компаній з участю іноземного капіталу. Страхова діяльність у Чехії регулюється Законом «Про страхування», який визначає порядок ліцензування страховиків, формування й розміщення їх страхових резервів, встановлює вимоги щодо діяльності страхових посередників. Нагляд у сфері страхування з боку держави здійснює Міністерство фінансів Чехії. Позитивом для інтенсивного розвитку страхування в Чехії є високий рівень страхової культури населення країни. Розвитку чеського страхового ринку сприяла проведена в 1994 році пенсійна реформа та реформа охорони здоров'я, котра спричинила активний розвиток системи приватного медичного страхування в країні. Вступ Чехії до ЄС прискорив входження національного страхового ринку до міжнародного [87, 88].

В Україні представником (регулятором) держави на страховому ринку є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

фінансових послуг, основними завданнями котрої є проведення єдиної та ефективної державної політики, здійснення державного регулювання, нагляду і дотримання й удосконалення законодавства у сфері надання фінансових послуг; захист прав споживачів фінансових послуг; сприяння інтеграції в міжнародний ринок фінансових послуг [42].

З метою приведення страхового законодавства до міжнародних норм Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, стала членом Міжнародної мережі органів нагляду за недержавними пенсійними фондами та членом Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю. Крім того, державний регулятор співпрацює з регуляторами ринків страхових послуг інших країн, зокрема Канади, Великобританії, Ірландії, Угорщини та Польщі, а також бере участь у реалізації проектів Світового Банку, зокрема в проекті впровадження пенсійної реформи в Україні й проекті дослідження й функціонування небанківських фінансових установ.

При цьому, зважаючи на проведений аналіз організації страхових ринків зарубіжних країн, до основних напрямів державного регулювання страхового бізнесу в Україні слід віднести наступні: приведення вітчизняного страхового законодавства у відповідність до міжнародних стандартів; запровадження механізмів активного залучення тимчасово вільних коштів страхових компаній в інвестиційних процес; удосконалення системи контролю за діяльністю страхових посередників, зокрема страхових агентів; уведення податкових стимулів для розвитку накопичувального страхування (життя та пенсійного страхування); розроблення і запровадження державної системи інформування споживачів страхових послуг.

Отже, пізнання процесу становлення страхового сектора в соціально-економічній сфері України, з урахуванням методичних засад його організації й регулювання, потребує проведення аналізу динаміки вітчизняного страхового ринку, його структури, та тенденцій розвитку страхових послуг з накопичувального й ризикового страхування.

Висновки за розділом 1

Проведені в першому розділі дипломної роботи дослідження дозволяють зробити такі висновки.

1. Методологічною основою пізнання процесу тенденцій розвитку страхового ринку України є розгляд його сутності як сукупності економічних відносин між його учасниками з приводу купівлі-продажу страхових послуг, у процесі котрих формуються попит, пропозиція й ціна на страхові послуги, укладаються договори страхування та виконуються зобов'язання згідно з ними. Процес становлення й функціонування страхового ринку доцільно розглядати через закони ринку, зокрема через попит і пропозицію. Розвиток страхового ринку України залежить від дії низки загальнодержавних і регіональних факторів та від ступеня розвитку інших складових ринку фінансових послуг.

2. Використання в роботі історичного і логічного принципів економічного аналізу дозволило виявити, що тенденції становлення страхового ринку України мають певні особливості, що зумовлені дією економічних законів, зокрема закону нагромадження капіталу, закону конкуренції, закону попиту і пропозиції, закону економії праці, закону Дж. М. Кейнса, закону зростання потреб, що проявляється в закономірностях розвитку вітчизняного страхового ринку. Такий підхід забезпечив необхідність розв'язання проблеми обґрунтування методичних засад його організації з урахуванням світової практики функціонування.

3. Важливим фактором впливу на розвиток страхового ринку є регулююча роль держави, що використовує ринкові й адміністративні методи регулювання. Ефективне поєднання прямих та непрямих методів державного регулювання з урахуванням досвіду зарубіжних країн і особливостей національної економіки сприяє розвитку повноцінного страхового ринку. Розроблення стратегії його розвитку надасть змогу формування збалансованого вітчизняного страхового ринку та забезпечить можливість його входження в структуру міжнародного ринку страхування.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

2.1 Динаміка та структура основних показників розвитку страхового ринку України

Відповідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг станом на кінець 2018 року страховий ринок України був одним з найбільш капіталізованих серед інших ринків небанківських фінансових установ [42].

Загальна кількість страхових компаній станом на 31 грудня 2018 року становила 281, у тому числі страховиків, що провадили свою діяльність у сфері накопичувального страхування життя, було 30 компаній, а страховиків, що працювали у сфері ризикового страхування, тобто, здійснювали види страхування, відмінні від страхування життя, було 251 компанія. Загальна кількість страхових компаній за досліджуваній період мала стійку тенденцію до зменшення, так за 2017 рік порівняно з 2016 роком, кількість компаній зменшилася на 16 страхових компаній, а за 2018 рік порівняно з 2017 роком зменшилася на 13 страхових компаній (табл. 2.1) [83].

Таблиця 2.1 – Кількість страхових компаній в Україні у 2016-2018 рр.

Кількість страхових компаній	2016 рік	2017 рік	Зміни у 2018 році		2018 рік
			внесено до Державного реєстру	виключено з Державного реєстру	
Загальна кількість, у т.ч.:	310	294	4	17	281
- компаній з ризикового страхування	271	261	4	14	251
- компаній зі страхування життя	39	33	0	3	30

На рисунку 2.1 представлена динаміка кількості страхових компаній на страховому ринку України за 2014-2018 роки, що свідчить про стійку тенденцію

до зменшення як загальної кількості страхових компаній, так і страховиків за спеціалізацією на страховому ринку України протягом 2014-2018 років [42].

Рисунок 2.1 – Динаміка кількості страхових компаній на страховому ринку України за 2014-2018 рр., шт.

Дані рисунку 2.1 свідчать, що на кінець 2017 року загальна кількість страховиків на вітчизняному страховому ринку зменшилась проти 2014 року на 88 страхових компаній. При цьому кількість страхових компаній, що здійснювали страхування життя, зменшилась за цей період на 24 страховики, а страховиків, що здійснювали види страхування, відмінні від страхування життя – на 66 страхових компаній. У 2018 році така тенденція мала продовження, оскільки протягом року загальна кількість страховиків на страховому ринку України зменшилась на 13 страхових компаній проти 2017 року. При цьому кількість страхових компаній, що здійснювали види страхування життя, зменшилась на 3 страховики проти 2017 року, а страховиків, що здійснювали види страхування, відмінні від страхування життя – на 10 страхових компаній.

З метою з'ясування чи негативним є зменшення кількості страховиків на вітчизняному страховому ринку, проведемо аналіз його основних показників діяльності.

Основні показники діяльності страхового ринку України за 2016-2018 роки та їх динаміка представлені в таблиці 2.2 [42].

Таблиця 2.2 – Показники діяльності страхового ринку України за 2016-2018 рр., млн. грн.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темпи приросту,%	
				2017 рік/ 2016 року	2018 рік/ 2017 року
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць					
Кількість договорів, крім договорів з обов’язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:	61 272,8	70 658,2	77 495,0	15,3	9,7
- зі страхувальниками-фізичними особами	42 534,6	66 915,2	72 460,2	58,3	8,3
Кількість договорів з обов’язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	118 198,4	114 824,7	123 582,5	-2,9	7,6
Страхова діяльність, млн. грн.					
Валові страхові премії, у тому числі:	35 170,3	43 431,8	49 367,5	23,5	13,7
- зі страхування життя	2 756,1	2 913,7	3 906,1	5,7	34,1
Валові страхові виплати, у тому числі:	8 839,5	10 536,8	12 863,4	19,2	22,1
- зі страхування життя	418,3	556,3	704,9	33,0	26,7
Рівень валових виплат, %	25,1	24,3	21,6	-	-
Чисті страхові премії	26 463,8	28 494,4	34 424,3	7,7	20,8
Чисті страхові виплати	8 561,0	10 256,8	12 432,6	19,8	21,2
Рівень чистих виплат, %	32,3	36,0	36,1	-	-
Перестраховування, млн. грн.					
Сплачено на перестраховування, у тому числі:	12 668,7	18 333,6	17 940,7	44,7	- 2,1
- перестраховикам-резидентам	8 706,4	14 937,4	14 943,2	71,6	0,0
- перестраховикам-нерезидентам	3 962,3	3 396,2	2 997,5	-14,3	- 11,7
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	1 233,2	1 208,2	2 459,0	-2,0	103,5
- перестраховиками-резидентами	278,5	280,0	430,8	0,5	53,9
- перестраховиками-нерезидентами	954,7	928,2	2 028,2	-2,8	118,5
Отримані страхові премії від перестраховувальників-нерезидентів	40,1	46,1	48,4	15,0	5,0
Виплати, компенсовані перестраховувальникам-нерезидентам	14,2	13,8	44,4	-2,8	221,7
Страхові резерви, млн. грн.					
Обсяг сформованих страхових	20 936,7	22 864,4	26 975,6	9,2	18,0
- резерви зі страхування життя	7 828,2	8 389,6	9 335,1	7,2	11,3
- технічні резерви	13 108,5	14 474,8	17 640,5	10,4	21,9
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн.					
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	56 075,6	57 381,0	63 493,3	2,3	10,7
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів	35 071,9	36 084,6	40 666,5	2,9	12,7
Обсяг сплачених статутних капіталів	12 661,6	12 831,3	12 636,6	1,3	-1,5

Дані таблиці 2.2 свідчать, що протягом 2018 року проти 2017 року відбулося збільшення кількості укладених договорів страхування на 9,7%, хоча у 2017 році проти 2016 року показник страхування від нещасних випадків на транспорті виявляв тенденцію до зменшення. У 2018 році проти 2017 року зросла кількість договорів страхування, укладених зі страхувальниками-фізичними особами на 8,3%, а кількість укладених договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті у 2018 році порівняно з 2016 роком зросла на 7,6%. При цьому, відповідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на страховому ринку України збільшилась кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків на 13,5%.

Розглянемо динаміку валових страхових премій, валових страхових виплат та рівня валових страхових виплат на страховому ринку України за 2014-2018 роки (рис 2.2).

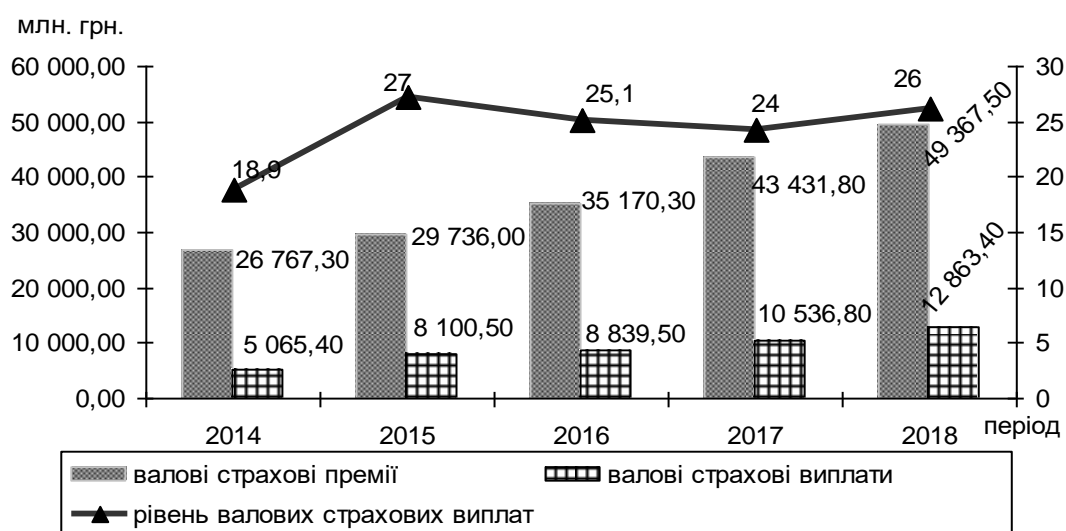

Рисунок 2.2 – Динаміка валових страхових премій, валових страхових виплат та рівня валових страхових виплат на страховому ринку України за 2014-2018 рр., млн. грн./%

Відповідно до рисунку 2.2 на страховому ринку України за період 2014-2018 років показник валових страхових премій виявляв стійку тенденцію до зростання, як і показник валових страхових виплат, то протягом 2014-2018 років спостерігалася стійка тенденція до зростання цього показника на вітчизняному

страховому ринку. Але рівень валових страхових виплат був надзвичайно не високим протягом досліджуваного періоду, оскільки за міжнародними стандартами він повинен бути на рівні, що є близьким до 70%. Крім того, цей показник мав коливальну динаміку й за період 2015-2017 років виявив стійку тенденцію до зменшення, що є негативним в діяльності українського страхового ринку, хоча у 2018 році цей показник виявив тенденцію до зростання.

Оскільки страхові компанії, учасники ринку, застосовують операції перестрахування, то розглянемо динаміку чистих страхових премій, чистих страхових виплат та рівня чистих страхових виплат як таких, що не враховують операцій перестрахування (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Динаміка чистих страхових премій, чистих страхових виплат та рівня чистих страхових виплат на страховому ринку України за 2014-2018 рр., млн. грн./%

Дані рисунку 2.3 свідчать про стійку тенденцію до зростання чистих страхових премій та чистих страхових виплат на страховому ринку України протягом 2014-2018 років. Позитивним є те, що рівень чистих страхових виплат протягом 2015-2018 років мав тенденцію до зростання й був значно вищим за рівень валових страхових виплат. Проте, на кінець досліджуваного періоду, 2018 рік, його значення ще практично в 2 рази менше за значення цього показника, прийняте міжнародними стандартами 70%.

Розглянемо структуру страхових премій та страхових виплат на страховому ринку України у 2018 році.

Структура чистих страхових премій за 2018 рік, зібраних всіма страховими компаніями-учасниками страхового ринку України представлена на рисунку 2.4.

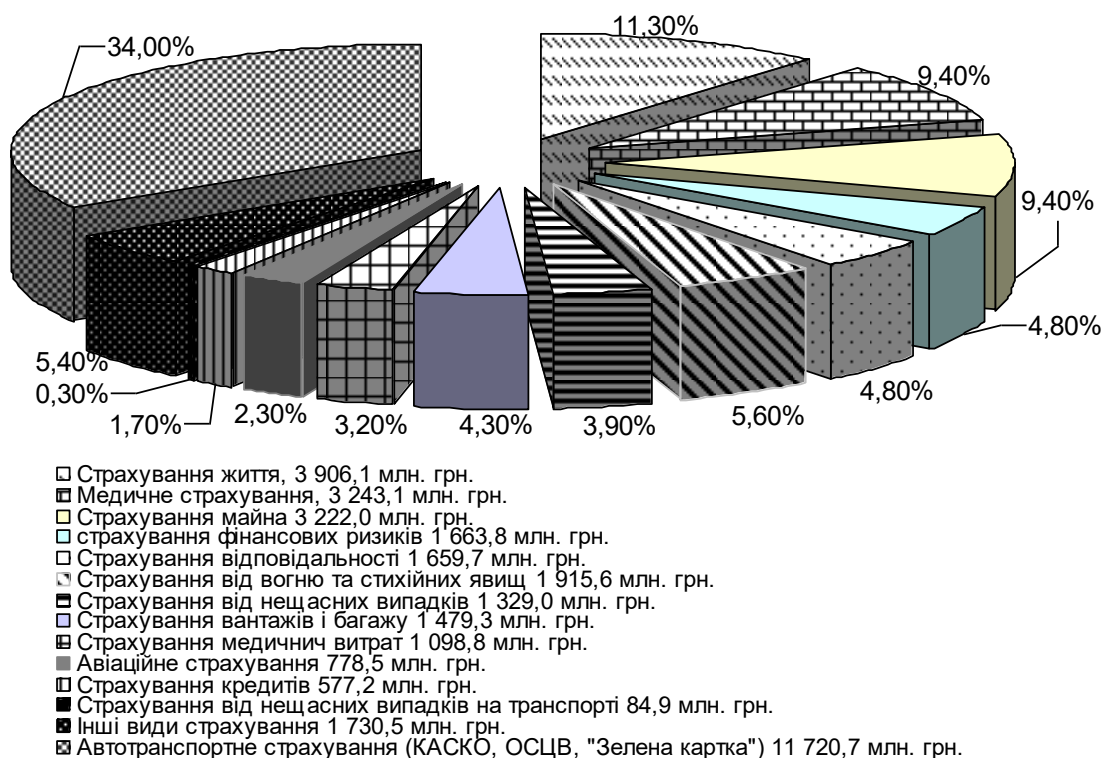

Рисунок 2.4 – Структура чистих страхових премій, зібраних на страховому ринку України за 2018 р., млн. грн./%

Дані рисунку 2.4 свідчать, що найбільшу частку, а саме 34,0%, у зазальній структурі зібраних чистих срахових премій на страховому ринку України у 2018 році становило автострахування (добровільне страхування автотранспортних засобів (автокаско), обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів та обов'язкове страхування відповідальності власників автотранспортних засобів «Зелена картка»); накопичувальне страхування життя становило 11,3% від загального обсягу зібраних чистих страхових премій.

Розглянемо концентрацію страхового ринку України за надходженнями валових страхових премій у 2018 році, що представлена в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Концентрація страхового ринку України за надходженнями валових страхових премій у 2018 р., млн. грн./%

Перші (ТОР)	Накопичувальне страхування (всі види страхування життя)		Страхування, відмінне від накопичувального страхування життя		
	Надходження премій, млн. грн.	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн. грн.	Частка на ринку, %	Кількість страховиків, що більше 50% страхових премій отримали від перестраховування
Тор 3	2 122,1	54,3	6 834,4	15,0	3
Тор 10	3 783,9	96,9	18 022,2	39,6	4
Тор 20	3 904,8	100,0	28 119,4	61,9	8
Тор 50	х	х	40 205,5	88,4	10
Тор 100	х	х	44 497,5	97,9	15
Тор 150	х	х	45 310,6	99,7	18
Всього по ринку	3 906,1	100,0	45 461,4	100,0	26

Дані таблиці 2.3 свідчать, що незважаючи на значну кількість страхових компаній, фактично на страховому ринку України у 2018 році основну частку валових страхових премій, тобто 97,9%, акумулювали 100 страхових компаній, що здійснювали страхування, відмінне від страхування життя (39,8% всіх страховиків з ризикового страхування) та 96,9% акумулювали 10 страхових компаній, що здійснювали накопичувальне страхування (33,3% всіх страховиків зі страхування життя).

З огляду на вищезазначене, у 2018 році на ринку накопичувального страхування Індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) становив 1 441,37 а на ринку ризикових видів страхування цей показник становив 247,95.

В цілому по страховому ринку України у 2018 році Індекс Герфіндаля-Гіршмана становив 219,29 (у 2017 році – 272,07). Такі дані свідчать, що на ринку видів страхування інших, ніж накопичувальне страхування життя, у 2018 році спостерігався значний рівень конкуренції, оскільки ННІ був практично у 4 рази меншим від 1000, в той час як на ринку накопичувального страхування життя була наявною помірна монополізація.

Проведемо аналіз структури страхових виплат на страховому ринку України за 2018 рік, враховуючи, що розмір валових страхових виплат за 2018

рік становив 12 863,4 млн. грн., у тому числі з видів страхування, інших, ніж накопичувальне страхування життя – 12 158,5 млн. грн. (або 94,5%), зі страхування життя – 704,9 млн. грн. (або 5,5%).

Валові страхові виплати за 2018 рік збільшилися на 22,1% (до 12 863,4 млн. грн.) порівняно з 2017 роком, а чисті страхові виплати збільшилися на 21,2% і становили 12 432,6 млн. грн.

На рисунку 2.5 представлена структура чистих страхових виплат (відшкодувань), тобто за мінусом частки страхових виплат, компенсованих перестраховиками, за видами страхування на страховому ринку України станом на кінець 2018 року.

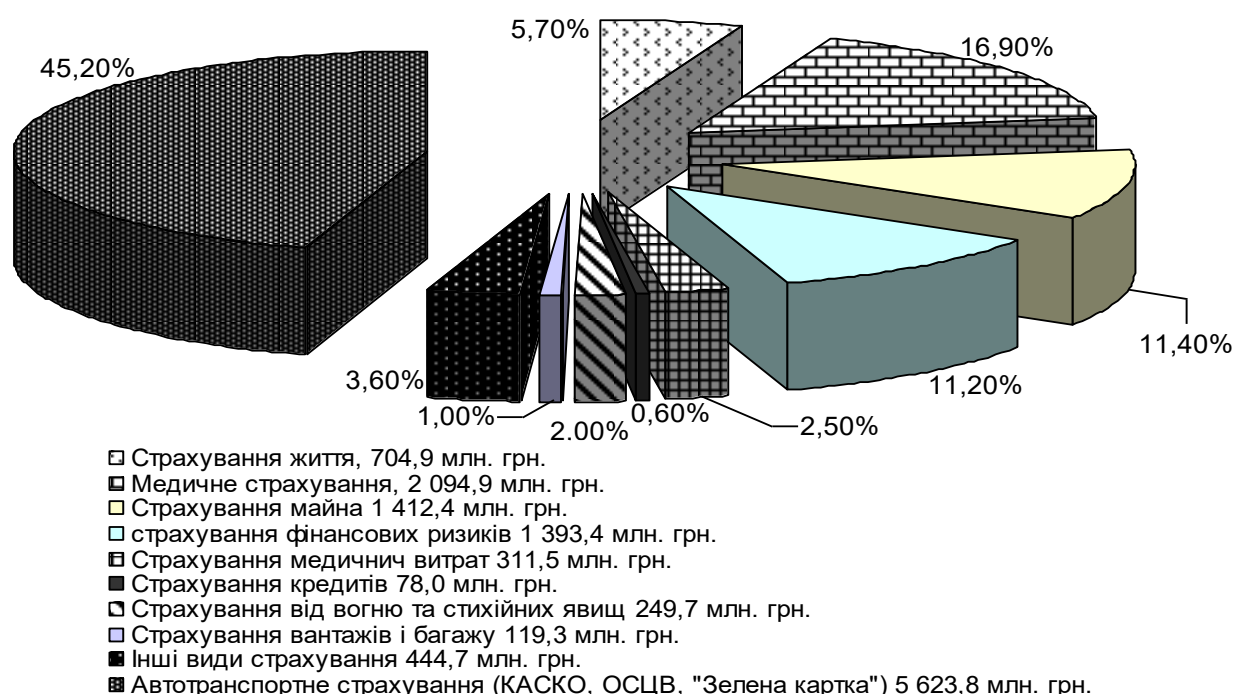

Рисунок 2.5 – Структура чистих страхових виплат, сплачених на страховому ринку України за 2018 р., млн. грн./%

Дані рисунку 2.5 свідчать, що структура чистих страхових виплат станом на кінець 2018 року проти 2017 року перерозподілилася на користь страхування майна (з 2,5% до 11,4%), медичного страхування (з 16,3% до 16,9%), за рахунок зменшення частки автотранспортного страхування (з 46,8% до 45,2%), страхування фінансових ризиків (з 17,6% до 11,2%) та страхування кредитів (з 2,5% до 0,6%).

Аналіз динаміки загальних страхових резервів та активів вітчизняних страховиків свідчить про те, що на страховому ринку України протягом 2014-2018 років спостерігалася стійка тенденція до зростання загальних обсягів страхових резервів українських страховиків (рис. 2.6).

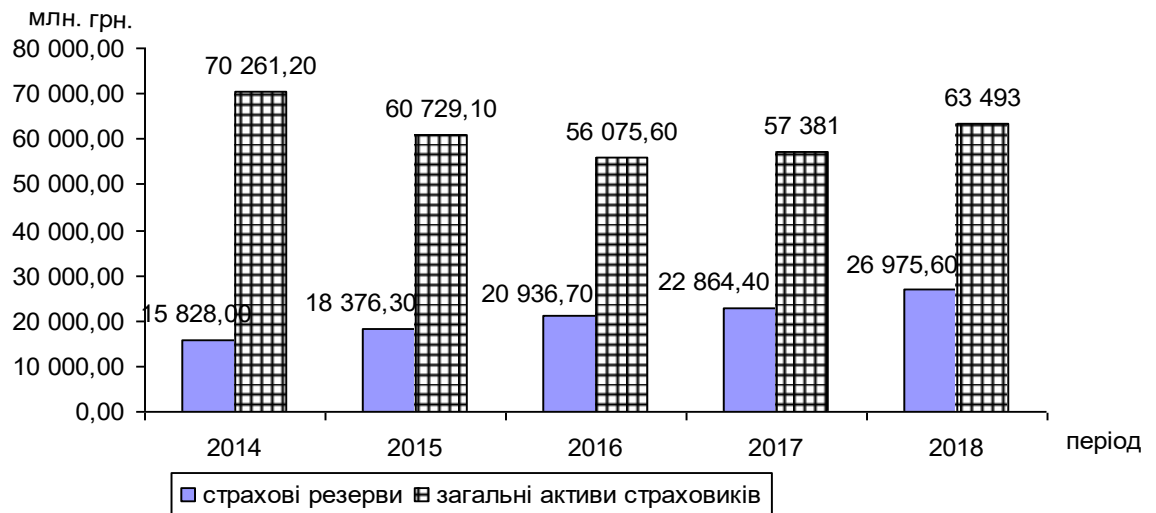

Рисунок 2.6 – Динаміка загальних активів та сформованих страхових резервів на страховому ринку України за 2014-2018 рр., млн. грн.

Такі дані свідчать, що зберігаючи тенденцію до зменшення кількості страхових компаній на страховому ринку України протягом 2014-2018 років, вітчизняні страховики зуміли збільшити обсяги страхових резервів, як основного джерела для виконання зобов'язань перед страхувальниками за укладеними договорами страхування.

Щодо загальних активів, то вони мали коливальну динаміку протягом досліджуваного періоду, оскільки їх обсяги залежать від кількості страховиків на ринку. Але їх збільшення у 2018 році проти 2017 року при зменшенні кількості страховиків на ринку свідчить про те, що на вітчизняному страховому ринку присутні фінансово потужні страхові компанії.

Структура активів страхових компаній, визначених відповідно статті 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів станом на кінець 2018 року у порівнянні з інформацією станом на кінець 2017 року, мала такі зміни: на 1 863,6 млн. грн. (або на 15,2%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладами (депозитами), і

становив 14 101,8 млн. грн. (або 34,7% від загального обсягу активів). При цьому, обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами) на поточних рахунках в іноземній валюті зменшився на 267,1 млн. грн. (або на 14,9%) і становив 1 526,2 млн. грн. проти 1 793,3 млн. грн. станом на 31.12.2017; на 1 576,3 млн. грн. (або на 23,7%) зменшився обсяг активів, дозволених для представлення акціями, і становив 5 077,3 млн. грн. (або 12,5% від загального обсягу активів); на 1 323,8 млн. грн. (або на 20,1%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення цінними паперами, що емітуються державою, і становив 7 895,9 млн. грн. (або 19,4% від загального обсягу активів); на 1 363,6 млн. грн. (або на 33,6%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення правами вимог до перестраховиків, і становив 5 418,1 млн. грн. (або 13,3% від загального обсягу активів); на 211,1 млн. грн. (або на 7,7%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення грошовими коштами на поточних рахунках, і склав 2 968,5 млн. грн. (або 7,3% від загального обсягу активів); на 1 032,8 млн. грн. (або в 10 разів) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення інвестиціями в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України, і становив 1 131,8 млн. грн. (або 2,8% від загального обсягу активів) [42].

Таким чином, проведені дослідження свідчать, що протягом 2014-2018 років на страховому ринку України спостерігалась стійка тенденція до зменшення як загальної кількості страхових компаній, так і за спеціалізацією. Проте, незважаючи на це, основні показники страхової діяльності вітчизняних страховиків, а саме – валові страхові премії, валові страхові виплати та сформовані страхові резерви, мали стійку тенденцію до зростання в цей період. А отже, доцільним є висновок, що на страховому ринку України відбуваються процеси поступової оптимізації кількості страхових компаній та виходу з ринку страховиків, діяльність яких негативно впливає на загальні його показники.

Результати аналізу динаміки та структури основних показників розвитку страхового ринку України потребують проведення окремих досліджень розвитку ринку ризикового страхування та накопичувального страхування життя.

2.2 Аналіз показників діяльності суб'єктів ринку ризикового страхування

Правомірно припустити, що розвиток українського страхового ринку найближчим часом залежатиме від функціонування ринку ризикового страхування, оскільки, згідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, питома вага ризикового страхування в структурі загальних страхових премій на кінець 2018 року становила 88,7%. Кількість страхових компаній, що здійснювали види страхування, відмінні від страхування життя у 2018 році становила 251, або 89,3% від усіх діючих страхових компаній, що діяли на страховому ринку України у цей період [42].

При цьому, проведені дослідження свідчать, що в Україні має місце нерівномірний розподіл вітчизняних страхових компаній, що здійснювали види ризикового страхування територією країни (табл. 2.4) [1, 24].

Таблиця 2.4 – Розподіл страховиків України, що здійснювали види ризикового страхування, за регіонами у 1995-2018 рр., од.

Рік	Центральний	Східний	Південний	Західний	Усього
1	2	3	4	5	6
1995	185	158	116	59	518
1996	80	50	44	27	201
1997	90	58	47	29	224
1998	104	62	55	28	249
1999	117	62	55	29	263
2000	143	62	52	26	283
2001	178	72	54	26	328
2002	186	77	51	24	338
2003	208	81	47	21	357
2004	249	80	40	18	387
2005	261	80	40	17	398
2006	272	82	39	17	411
2007	307	82	41	16	446
2008	328	82	45	14	469
2009	315	80	42	13	450
2010	321	79	41	14	456
2011	325	70	35	14	445
2012	266	54	32	12	354
2013	257	49	30	9	345

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6
2014	246	41	29	9	325
2015	255	31	17	9	312
2016	238	19	6	8	271
2017	238	9	6	8	261
2018	233	7	5	6	251

Дані таблиці 2.4 свідчать, про різке скорочення кількості страховиків з ризикового страхування на страховому ринку України на кінець 1996 року проти 1995 року, що було спричинено вимогами введеного в дію Закону України «Про страхування» в березні 1996 року. Протягом 1997-2008 років відбувалося стійке зростання кількості страховиків з ризикового страхування на вітчизняному страховому ринку. У 2008-2010 роках спостерігалася коливальна динаміка кількості страховиків з ризикового страхування в Україні, що правомірно пояснити впливом світової фінансової кризи в цей період. У період з 2011-2018 років спостерігалася стійка тенденція до скорочення кількості страхових компаній на страховому ринку України.

Висока концентрація страховиків з ризикового страхування в Центральному регіоні пояснюється тим, що більшість страховиків воліють відкривати центральні офіси в місті Києві як столиці країни. У 2015-2018 роках найбільше скорочення кількості страховиків, що здійснюють ризикове страхування, відбулося у Східному та Південному регіонах України, що пов'язано з анексією АР Крим сусідньою країною, бойовими діями на Сході країни та складною ситуацією у банківській сфері. Аналіз обсягу зібраних страхових премій за регіонами України свідчить, що найбільші надходження страхових премій припадали на страховиків, що знаходяться у регіонах з розвинутою фінансово-економічною інфраструктурою.

Динаміка розподілу страхових премій серед найбільших страхових компаній з ризикового страхування на страховому ринку України за обсягами надходжень валових страхових премій за 2014-2018 роки представлена в таблиці 2.5 [23].

Таблиця 2.5 – TOP-15 страховиків з ризикового страхування України за обсягом валових страхових премій у 2014-2018 рр., тис. грн.

Страхові компанії	Страхові премії				
	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	2	3	4	5	6
ПрАТ «СК «Уніка»	758 208,0	1 089 649,0	1 064 115,0	1 702 112,0	2 041 616
ПрАТ «СК «АХА Страхування»	743 785,0	1 008 058,0	1 400 430,0	1 678 704,0	1 891 481
ПрАТ «СК «Арсенал Страхування»	626 945,4	882 477,0	1 211 258,9	1 583 890,0	1 886 713
ПрАТ «СК «РЗУ Україна»	504 855,0	809 045,5	1 120 360,6	1 287 794,8	1 516 950
ПрАТ «СК «Інго Україна»	503 876,9	798 862,2	903 448,7	1 064 474,0	1 387 745
ПрАТ «СК «ТАС СГ»	581 214,1	766 508,0	763 237,3	1 023 863,0	1 213 987
ПрАТ «СК «Українська страхова група»	528 922,2	699 324,1	745 944,1	817 273,3	951 802
ПрАТ «Провідна»	555 667,5	664 676,3	786 642,0	813 355,8	857 068
ПрАТ «СК «Універсальна»	426 104,9	607 382,2	501 720,7	648 291,7	812 314
ПрАТ «СК «АСКА»	521 523,4	448 924,1	603 748,0	644 686,0	796 325
ПАТ «СК «Альянс»	387 655,2	445 578,3	579 978,0	616 324,0	782 414
ПрАТ «НАСК «Оранта»	297 913,0	399 308,0	508 651,0	610 415,3	776 781
ПрАТ «СК «Альфа Страхування»	269 456,4	397 274,8	476 362,6	576 622,4	724 926
ПАТ «СК «Княжа»	351 732,9	388 221,5	434 980,3	497 844,3	600 690
ПрАТ «СК «UPSK»	201 465	298 673	312 677	342 789	532 961

Дані таблиці 2.5 свідчать про позитивну динаміку капіталізації вітчизняних страховиків з ризикового страхування протягом 2015-2018 років, незважаючи на фінансово-економічну та політичну кризу в країні, та появу страхових компаній – лідерів українського страхового ринку, серед яких ПрАТ «Страхова компанія «Уніка», ПрАТ «Страхова компанія «АХА Страхування» ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» та інші.

З метою поглиблення аналізу доцільним є розгляд структури валових та чистих страхових премій з ризикового страхування на страховому ринку України. У таблиці 2.6 представлена динаміка та структура валових страхових премій з ризикового страхування на страховому ринку України за 2016-2018 роки [42].

Таблиця 2.6 – Динаміка та структура валових страхових премій з ризикового страхування на страховому ринку України за 2016-2018 рр., млн. грн./%

Вид страхування	Валові страхові премії, млн. грн.			Темп приросту, %	
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2017/2016	2018/2017
1	2	3	4	5	6
Автотранспортне страхування (КАСКО, ОСЦПВВТЗ, «Зелена картка»)	9 277,5	10 613,0	12 975,1	14,4	22,3
Страхування вантажів та багажу	4 374,6	4 686,7	2 899,0	7,1	-38,1
Страхування майна	4 142,4	5 098,9	6 440,2	23,1	26,3
Страхування фінансових ризиків	3 596,7	5 594,4	5 135,5	55,5	-8,2
Страхування відповідальності перед третіми особами	2 093,9	2 925,0	2 567,2	39,7	-12,2
Страхування від вогневих ризиків та стихійних явищ	2 551,9	3 598,1	4 497,1	41,0	25,0
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	2 355,5	2 881,3	3 486,7	22,3	21,0
Страхування від нещасних випадків	837,1	1 308,5	1 754,2	56,3	34,1
Страхування медичних витрат	727,0	891,0	1 345,9	22,6	51,1
Авіаційне страхування	531,0	764,3	1 041,7	52,5	36,3
Страхування кредитів	501,1	365,0	1 113,6	- 31,5	205,1
І інші види страхування	1 435,5	1 791,9	2 205,2	27,3	23,1
Всього	32 414,2	40 518,1	45 461,4	25,0	13,7

Відповідно з даними таблиці 2.6 у 2018 році проти 2017 року суттєве збільшення обсягів валових страхових премій відбулося з наступних видів страхування:

- страхування кредитів – на 205,1%;
- страхування медичних витрат – на 51,1%;
- авіаційного страхування – на 36,3%;
- страхування від нещасних випадків – на 34,1%;
- страхування майна – на 26,3%;
- страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – на 25,0%.

Суттєве зменшення валових страхових премій у 2018 році проти 2017 року відбулося зі страхування вантажів та багажу на 38,1%.

У таблиці 2.7 представлена структура чистих страхових премій з ризикового страхування на страховому ринку України за 2016-2018 роки [61].

Таблиця 2.7 – Динаміка та структура чистих страхових премій з ризикового страхування на страховому ринку України за 2016-2018 рр., млн. грн./%

Вид страхування	Чисті страхові премії, млн. грн.			Темп приросту, %	
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2017/2016	2018/2017
1	2	3	4	5	6
Автотранспортне страхування (КАСКО, ОСЦПВВТЗ, «Зелена картка»)	8 653,0	9 858,1	11 720,7	13,9	18,9
Страхування вантажів та багажу	1 264,2	1 001,4	1 479,3	-20,8	47,7
Страхування майна	2 633,3	2 578,5	3 222,0	-2,1	25,0
Страхування фінансових ризиків	1 985,4	1 829,5	1 663,8	-7,9	-9,1
Страхування відповідальності перед третіми особами	1 430,6	1 613,2	1 659,7	12,8	2,9
Страхування від вогневих ризиків та стихійних явищ	1 782,1	1 576,1	1 915,6	-11,6	21,5
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	2 280,2	2 673,9	3 243,1	17,3	21,3
Страхування від нещасних випадків	727,2	1 002,9	1 329,0	37,9	32,5
Страхування медичних витрат	671,3	833,2	1 098,8	24,1	31,9
Авіаційне страхування	482,7	662,8	778,5	37,3	17,5
Страхування кредитів	505,7	334,7	577,2	-33,8	72,5
Інші види страхування	1 293,0	1 616,4	1 830,5	25,7	13,2
Всього	23 709,7	25 580,7	30 518,2	7,7	20,8

Дані таблиці 2.7 свідчать, що приріст чистих страхових премій за 2018 рік (+20,8% або 4 937,5 млн. грн.) відбувся по таким видам страхування: автострахування (+18,9% або 1 862,6 млн. грн.), страхування майна (+25,0% або 643,5 млн. грн.), медичне страхування (+21,3% або 569,2 млн. грн.), страхування вантажів та багажу (+47,7% або 477,9 млн. грн.), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (+21,5% або 339,5 млн. грн.), страхування від нещасних випадків (+32,5% або 326,1 млн. грн.), страхування медичних витрат (+31,9% або 265,6 млн. грн.), страхування кредитів (+72,5% або 242,5 млн. грн.).

Водночас, зменшилися чисті страхові виплати зі страхування фінансових ризиків (-9,1% або 165,7 млн. грн.).

Різниця між валовими та чистими страховими преміями, зібраними українськими страховиками протягом 2016-2018 років свідчить, що вони активно застосовували операції перестрахування страхових ризиків для зміцнення своєї фінансової стійкості в цей період.

Розглянемо динаміку та структуру валових та чистих страхових виплат на страховому ринку України (табл. 2.8) [42].

Таблиця 2.8 – Динаміка та структура валових та чистих страхових виплат за видами ризикового страхування на страховому ринку України за 2017-2018 рр., млн. грн./%

Види страхування	Страхові виплати, млн. грн.				Темп приросту, %	
	валові	чисті	валові	чисті	валових	чистих
	2017		2018		2018/2017	
Автотранспортне страхування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка»)	4 997,8	4 802,9	5 831,6	5 623,8	16,7	17,1
Страхування фінансових ризиків	1 879,2	1 803,6	1 585,0	1 393,4	-15,7	-22,7
Медичне (безперервне страхування здоров'я)	1 672,0	1 671,6	2 095,4	2 094,9	25,3	25,3
Страхування медичних витрат	263,5	261,4	312,8	311,5	18,7	19,2
Страхування кредитів	261,3	261,3	78,0	78,0	-70,1	-70,1
Страхування майна	262,5	260,6	1 423,6	1 412,4	442,3	442,0
Страхування від вогневих ризиків та стихійних явищ	167,2	165,1	262,4	249,7	56,9	51,2
Страхування вантажів та багажу	66,1	63,9	122,1	119,3	84,7	86,7
Інші види страхування	410,9	410,1	447,6	444,7	8,9	8,4
Всього	9 980,5	9 700,5	12 158,5	11 727,7	22,1	21,2

Дані таблиці 2.8 свідчать, що зростання обсягів валових і чистих страхових виплат у 2018 році проти 2017 року спостерігалось за всіма видами страхування, крім кредитів, за яким було наявне зменшення валових і чистих страхових виплат на 70,1%, а також зі страхування фінансових ризиків, за яким

відбулося зменшення обсягів валових виплат на 15,7%, а чистих страхових виплат на 22,7%.

Розглянемо рівень валових та чистих страхових виплат в ризиковому секторі страхового ринку України.

У 2018 році найвищий рівень валових страхових виплат спостерігався за видами добровільного особистого страхування – 37,2% та з обов’язкового страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів – 44,7% (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Рівень валових страхових виплат за видами ризикового страхування на страховому ринку України за 2014-2018 рр.,%

Види страхування	Рівень валових страхових виплат				
	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	2	3	4	5	6
Добровільне особисте страхування (медичне, від нещасних випадків)	42,0	46,2	40,8	38,7	37,2
Добровільне майнове страхування (майна, вантажів та багажу, вогневих ризиків та стихійних явищ, фінансових ризиків)	13,8	24,5	23,4	21,1	24,2
Добровільне страхування відповідальності	3,6	22,5	3,8	2,9	2,5
Обов’язкове страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів	37,6	34,2	38,9	47,1	44,7
Всього за ризиковими видами страхування	19,6	17,2	26,0	24,6	26,7

Джерело: складено автором на основі даних джерел [42, 61]

Як свідчать дані таблиці 2.9, загальний рівень валових страхових виплат (відношення валових страхових виплат до валових страхових премій) за видами ризикового страхування на страховому ринку України протягом 2014-2018 років був дуже низьким, адже за міжнародними стандартами він повинен наближатися до 70%. Крім того, він виявляв коливальну динаміку протягом досліджуваного періоду, але у 2018 році збільшився порівняно з 2017 роком.

На рисунку 2.7 представлена динаміка рівня валових страхових виплат з ризикового страхування на страховому ринку України протягом 2014-2018 років.

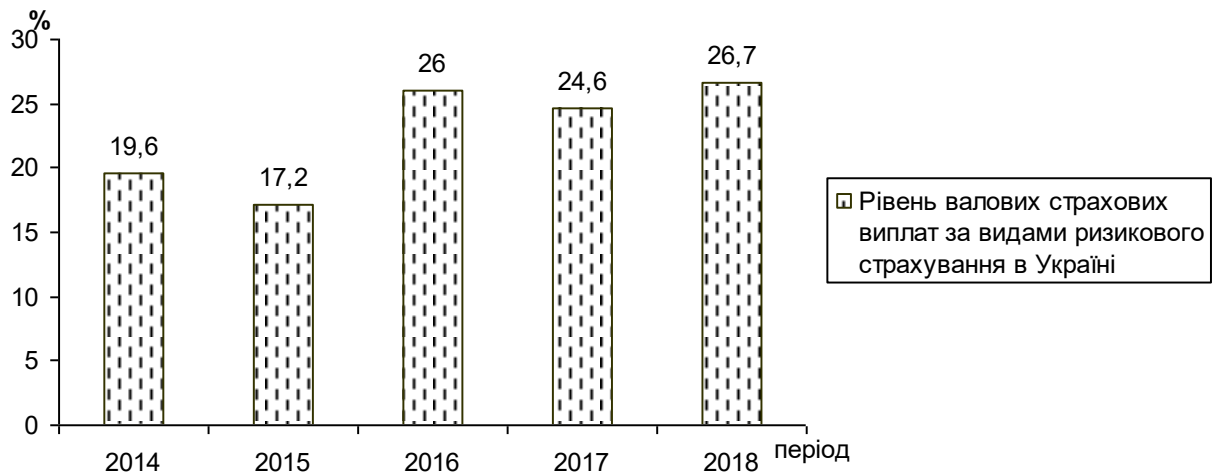

Рисунок 2.7 – Динаміка рівня валових страхових виплат за видами ризикового страхування на страховому ринку України за 2014-2018 рр.,%

Як бачимо з рисунку 2.7, загальний рівень валових страхових виплат з ризикового страхування всіх учасників страхового ринку в Україні за 2014-2018 роки мав коливальний характер протягом досліджуваного періоду та був дуже низьким порівняно з міжнародними стандартами.

Рівень чистих страхових виплат (без урахування страхових виплат і страхових премій від перестраховиків) за видами ризикового страхування (відношення чистих страхових виплат до чистих страхових премій) станом на кінець 2018 року становив 38,4% (таблиця 2.10) [23, 42].

Як свідчать дані таблиці 2.10, рівень чистих страхових виплат як за всіма видами ризикового страхування, так і окремими його видами на страховому ринку України протягом 2014-2018 років був вищим ніж рівень валових страхових виплат за всіма видами ризикового страхування. Найвищим у 2018 році був рівень чистих виплат з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів, що досяг значення 44,2%, а також з добровільного особистого страхування, котрий на кінець досліджуваного періоду становив 42,7%.

Таблиця 2.10 – Рівень чистих страхових виплат за видами ризикового страхування на страховому ринку України за 2014-2018 рр.,%

Види страхування	Рівень валових страхових виплат				
	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	2	3	4	5	6
Добровільне особисте страхування (медичне, від нещасних випадків)	49,0	48,9	43,2	43,2	42,7
Добровільне майнове страхування (майна, вантажів та багажу, вогневих ризиків та стихійних явищ, фінансових ризиків)	22,4	36,6	35,8	40,7	42,1
Добровільне страхування відповідальності	7,2	17,9	5,2	4,9	3,7
Обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	39,0	34,8	38,9	46,8	44,2
Всього за видами страхування, іншими ніж страхування життя	28,3	35,3	34,3	37,9	38,4

Джерело: складено автором на основі даних джерел [42, 61]

На рисунку 2.8 представлена динаміка рівня чистих страхових виплат з ризикового страхування в Україні протягом 2014-2018 років.

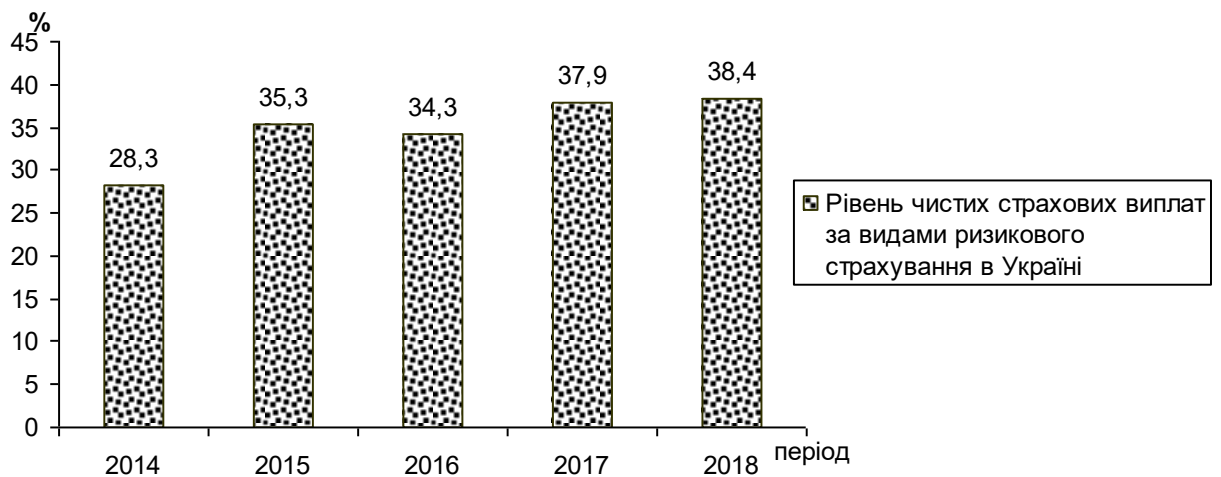

Рисунок 2.8 – Динаміка рівня чистих страхових виплат за видами ризикового страхування на страховому ринку України за 2014-2018 рр., %

Дані рисунку 2.8 свідчать про стійку тенденцію до збільшення рівня чистих страхових виплат з ризикового страхування в Україні за період 2016-2018 років, що є позитивним. На наступному етапі проведемо оцінку розвитку накопичувального страхування на страховому ринку України.

2.3 Оцінка тенденцій розвитку ринку накопичувального страхування

Відповідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, валові страхові премії з усіх видів накопичувального страхування (страхування життя), зібрані за 2018 рік становили 3 906,1 млн. грн., що було на 34,1% більше, ніж за 2017 рік, коли їх обсяги становили 2 913,7 млн. грн. При цьому, з усіх зібраних страхових премій у 2018 році від фізичних осіб надійшло 3 792,9 млн. грн. (або 97,1%), а від юридичних осіб – 113,2 млн. грн. (або 2,9%). Протягом 2018 року в секторі накопичувального страхування було застраховано 4 076 718 фізичних осіб, що становило на 9,7% або на 397 193 особи більше проти 2017 року [42].

Наведені дані свідчать, що в Україні накопичувальне страхування життя порівняно із ризиковим загальним страхуванням практично не розвинене, оскільки його частка є незначною як у структурі загальних страхових премій, так і в структурі загальних страхових виплат.

На рисунку 2.9 представлена динаміка обсягу страхових премій зі страхування життя та його частка в загальному обсязі страхових премій в Україні за 2014-2018 роки.

Рисунок 2.9 – Частка накопичувального страхування в загальному обсязі страхових премій, зібраних страховиками України за 2014-2018 рр., %

Динаміка розподілу страхових премій серед найбільших страхових компаній зі страхування життя за обсягами надходжень страхових премій за 2014-2018 роки представлена в таблиці 2.11.

Таблиця 11 – TOP-10 страховиків з накопичувального страхування України за обсягом валових страхових премій у 2014-2018 рр., тис. грн.

Страхові компанії	Страхові премії				
	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
ПрАТ «СК «Мет Лайф»	301 774,0	319 320,0	416 540,0	621 024,0	748 464,0
ПрАТ «СК «Уніка Життя»	373 085,0	387 831,0	261 918,0	279 759,0	450 920,0
ПрАТ «ТАС-життя»	145 916,0	209 464,0	257 637,0	285 857,0	442 104,9
ПрАТ «СК «ПЗУ Україна Страхування життя»	119 857,0	154 302,7	177 819,4	239 520,9	299 836,1
ПрАТ «СК «АСКА життя»	348 349,0	183 442,0	140 358,0	180 837,0	296 491,0
ПрАТ «СК «Граве Україна Страхування життя»	151 598,0	172 059,1	215 600,1	252 580,8	278 743,6
ПрАТ «СК «Княжа Лайф»	107 479,0	92 856,2	93 065,0	85 679,0	65 419,0
ПрАТ «СК «АХА Страхування життя»	25 884,0	26 019,0	28 248,0	39 778,0	59 583,0
ПрАТ «СК «КД-Життя»	17 564,0	18 716,0	24 248,0	24 442,0	31 707,0
ПрАТ «СК «Інго Україна Життя»	11 129,0	14 968,0	17 857,0	19 023,6	25 513,1

Дані таблиці 2.11 свідчать, що з десяти компаній-лідерів ринку страхування життя зменшення страхових премій спостерігалось у 2018 році проти 2017 року лише в страховій компанії ПрАТ «СК «Княжа Лайф». У всіх інших страхових компаній-лідерів ринку накопичувального страхування України спостерігалось зростання обсягів страхових премій у 2018 році порівняно з 2017 роком.

Проаналізуємо динаміку основних показників розвитку накопичувального страхування на страховому ринку України у період 2014-2018 років, скориставшись даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (табл. 2.12) [42].

Відповідно з даними таблиці 2.12 кількість страхових компаній з накопичувального страхування мала стійку тенденцію до зменшення протягом 2014-2018 років і на кінець 2018 року досягла значення 30. Валові страхові премії за 2018 рік становили 3 906,1 млн. грн., що на 34,1% більше 2017 року.

Таблиця 2.12 – Динаміка основних показників розвитку накопичувального страхування на страховому ринку України за 2014-2018 рр., млн. грн./%

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темп приросту	
						2017/ 2016	2018/ 2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість компаній зі страхування життя, шт	57	49	39	33	30	-15,4	-9,0
Валові страхові премії	2 159,8	2 186,6	2 756,1	2 913,7	3 906,1	5,7	34,1
Валові страхові виплати	239,2	491,6	418,3	556,3	704,9	33,0	26,7
Рівень валових страхових виплат, %	11,1	22,5	15,2	19,1	18,0	-	-
Сформовані страхові резерви	5 306,0	6 889,3	7 828,2	8 389,6	9 335,1	7,2	11,3

Крім того, валові страхові премії з накопичувального страхування життя на страховому ринку України протягом 2014-2018 років виявляли стійку тенденцію до збільшення.

Валові страхові виплати з накопичувального страхування мали коливальну динаміку протягом 2014-2018 років. Так у 2015 році вони збільшились на 105,5% проти попереднього 2014 року і становили 491,6 млн. грн. Проте у 2016 році валові страхові виплати з накопичувального страхування на страховому ринку України зменшились проти 2015 року на 14,9% й становили 418,3 млн. грн. У 2017 році обсяги валових страхових виплат з накопичувального страхування на страховому ринку України проти 2016 року зросли на 33,0% й досягли значення 556,3 млн. грн., а у 2018 році цей показник значно збільшився й досяг значення 704,9 млн. грн., що було найбільшими за досліджуваний період 2013-2017 років.

Рівень валових страхових виплат з накопичувального страхування на страховому ринку України також мав коливальну динаміку протягом 2014-2018 років, який у 2015 році досяг найбільшого значення 22,5%. Негативним є зменшення цього показника у 2016-2018 роках. Позитивним є стійка тенденція до збільшення загальних страхових резервів, сформованих українськими страховиками з накопичувального страхування, обсяги яких у 2018 році досягли значення 9 335,1 млн. грн.

Динаміка основних показників розвитку накопичувального страхування життя в Україні за 2014-2018 роки зображена на рисунку 2.10 [42].

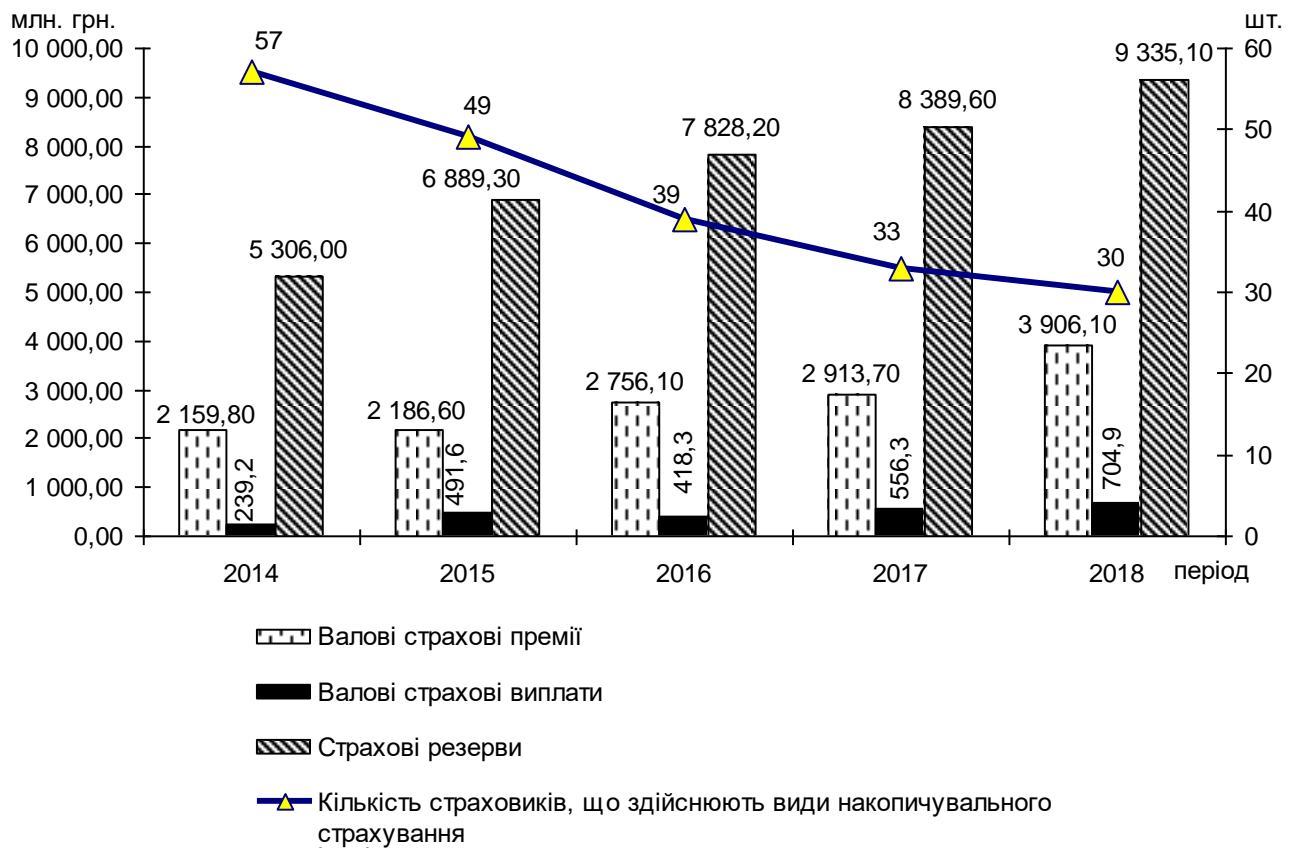

Рисунок 2.10 – Динаміка основних показників розвитку ринку накопичувального страхування в Україні за 2014-2018 рр., млн. грн./шт.

З метою більш повної оцінки розвитку накопичувального страхування розглянемо структуру валових страхових премій, зібраних страховиками зі страхування життя на страховому ринку України, котра свідчить, що найбільшу частку в загальній структурі страхових премій, а саме, 56,0%, у 2018 році становило довгострокове накопичувальне страхування життя, пенсійне страхування становило 1,1% від усього обсягу зібраних страхових премій, страхування лише на випадок смерті – 5,1%, а інші види страхування життя (страхування життя дітей, страхування до шлюбу, страхування ренти) становило 37,8%.

Структура валових страхових премій зі страхування життя зображена на рисунку 2.11.

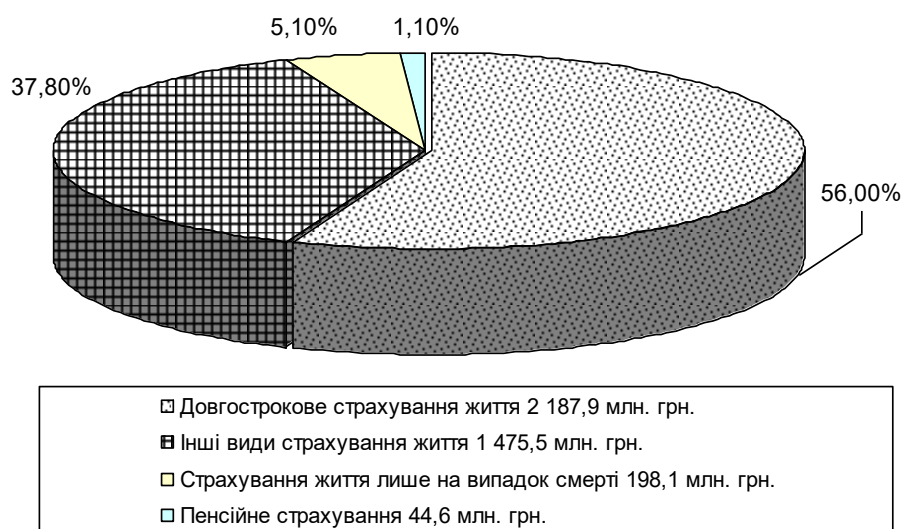

Рисунок 2.11 – Структура валових страхових премій з накопичувального страхування на страховому ринку України станом за 2018 р., млн. грн./%

Обсяг валових страхових виплат зі страхування життя на страховому ринку України за 2018 рік становив 704,9 млн. грн., що було на 26,7% більше порівняно із попереднім 2017 роком.

Структура валових страхових виплат з накопичувального страхування життя на страховому ринку України зображена на рисунку 2.12.

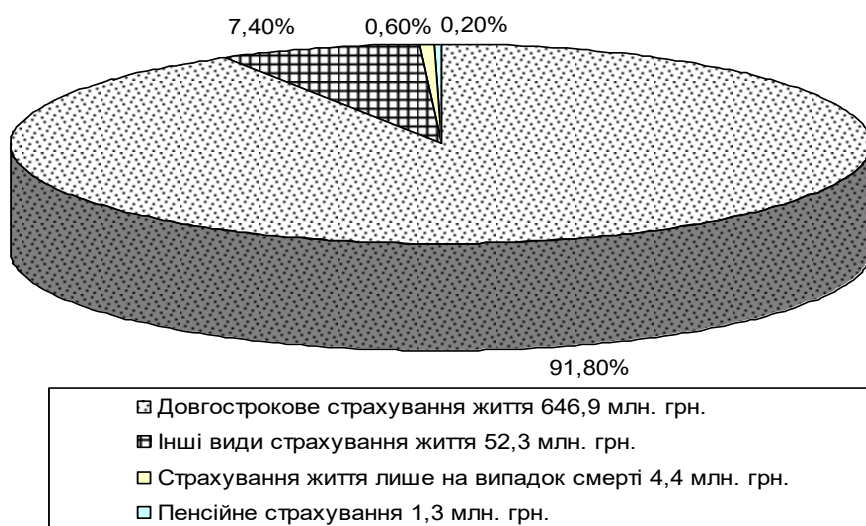

Рисунок 2.12 – Структура валових страхових виплат з накопичувального страхування на страховому ринку України за 2018 р., млн. грн./%

Дані рисунку 2.12 свідчать, що найбільшими у 2018 році були страхові виплати за договорами довгострокового страхування життя, що становили 91,8% від усіх виплат страховиків з накопичувального страхування життя у цей період.

У 2018 році величина зміни страхових резервів із страхування життя становила 1 018,3 млн. грн., що на 35,3 млн. грн. більше у порівнянні з попереднім 2017 роком та на 17,6 млн. грн. більше у порівнянні з відповідним періодом 2016 року. Основна частина величини зміни резервів зі страхування життя у 2018 році була сформована за договорами накопичувального страхування життя, а саме – 851,4 млн. грн. (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Зміна обсягу страхових резервів з накопичувального страхування на страховому ринку України за 2016-2018 рр., млн. грн./%

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темп приросту, %	
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	2017р. до 2016р.	2018р. до 2017р.
Величина зміни резервів із страхування життя, всього, що відповідає:	1 000,7	983,0	1 018,3	-1,8	3,6
інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів;	220,7	227,1	246,1	2,9	8,4
індексації розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за офіційним індексом інфляції;	50,8	62,1	83,5	22,2	34,5
частині інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя, що залишилась після передбачених статтею 9 Закону України «Про страхування» обов’язкових відрахувань в математичні резерви та вирахувань витрат страховика на ведення справи;	326,6	314,2	372,5	-3,8	18,6
загальному обсягу збільшення розмірів страхових сум та (або) страхових виплат (бонусів), які визначено за іншими фінансовими результатами діяльності згідно з договорами страхування, що передбачають участь страхувальника у інвестиційному доході страховика;	25,5	25,7	30,2	0,8	17,5
величині зміни розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за договорами страхування, грошові зобов’язання за якими визначено у вільноконвертованій валюті або розрахункових величинах.	64,8	58,7	23,1	-9,4	-60,6

За підсумками 2018 року 8 страхових компаній з накопичувального страхування отримали від’ємне значення приросту резервів із страхування життя на загальну суму 60,9 млн. грн., що було пов’язано з достроковим розірванням договорів страхування (за підсумками 2017 року від’ємне значення задекларували 7 страхових компаній з накопичувального страхування на

загальну суму 113,4 млн. грн.). Приріст резервів із страхування життя становив 1 079,2 млн. грн. Найбільший приріст страхових резервів зі страхування життя (більше 100 млн. грн.) відображено чотирма страховими компаніями з накопичувального страхування у розмірах 405,5 млн. грн., 179,4 млн. грн., 134,6 млн. грн. та 106,3 млн. грн. (37,6%, 16,6%, 12,5% та 9,9% від загального приросту резервів відповідно). Розміщення страхових резервів компаній зі страхування життя здійснюється згідно зі статтею 31 Закону України «Про страхування», де визначено перелік активів за відповідними категоріями, в корі дозволено інвестувати кошти страхових резервів [53].

У структурі активів, якими представлені резерви зі страхування життя, станом на кінець 2018 року у порівнянні з інформацією станом на кінець 2017 року відбулися такі зміни:

- на 1 206,4 млн. грн. (або на 12,4%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами), і становив 10 949,8 млн. грн. (або 42,1% від загального обсягу активів, якими представлені резерви зі страхування життя);
- на 1 434,2 млн. грн. (або на 23,5%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення цінними паперами, що емітуються державою, і становив 7 526,0 млн. грн. (або 28,9% від загального обсягу активів, якими представлені резерви зі страхування життя);
- на 894,6 млн. грн. (або на 32,8%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення правами вимог до перестраховиків, і становив 3 625,9 млн. грн. (або 13,9% від загального обсягу активів, якими представлені резерви зі страхування життя);
- на 163,6 млн. грн. (або на 6,8%) зменшився обсяг грошових коштів на поточних рахунках, і становив 2 225,9 млн. грн. (або 8,6% від загального обсягу активів, якими представлені резерви зі страхування життя).

Отже, з огляду на результати проведених досліджень, виникає необхідність пошуку шляхів удосконалення розвитку накопичувального сегменту страхового ринку України.

Висновки за розділом 2

Результати аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку страхового ринку України дозволяють зробити наступні висновки.

1. Оцінка динаміки та структури страхового ринку України засвідчила стійку тенденцію до зменшення загальної кількості страховиків, котра за 2018 рік порівняно з 2014 роком зменшилася на 88. Проте, незважаючи на це, основні показники страхової діяльності вітчизняних страховиків, а саме – валові страхові премії, валові страхові виплати та сформовані страхові резерви, мали стійку тенденцію до зростання в період 2014-2018 років. Правомірно припустити, що на страховому ринку України відбуваються процеси виходу з ринку страховиків, діяльність яких негативно впливає на загальні його показники.

2. Аналіз показників діяльності суб'єктів ризикового страхування засвідчив, що його питома вага в структурі загальних страхових премій на кінець 2018 року становила 88,7%. Кількість страхових компаній, що здійснювали види ризикового страхування, у 2018 році становила 251, або 89,3% від усіх діючих страховиків, що діяли на страховому ринку України у цей період. Проте, незважаючи на високі обсяги зібраних страхових премій, рівень валових та чистих страхових виплат за видами ризикового страхування за період 2014-2018 років був значно нижчим за визначений міжнародними стандартами.

3. За період 2014-2018 років спостерігалася тенденція до зростання основних показників розвитку накопичувального страхування на страховому ринку України. Позитивною була динаміка рівня валових страхових виплат, котрий у 2015 році досяг значення 22,5%, а також стійка тенденція до збільшення загальних страхових резервів, сформованих українськими страховиками зі страхування життя, обсяги яких у 2018 році досягли значення 9 335,1 млн. грн. Проте, зважаючи на незначну частку накопичувального страхування у загальній структурі страхових премій виникає необхідність пошуку шляхів удосконалення розвитку цього сегменту страхового ринку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

3.1 Математичне обґрунтування факторів розвитку ринку ризикового страхування

З метою виявлення пріоритетних напрямів розвитку ризикового страхування на страховому ринку України доцільно дослідити регіональні фактори, що впливають на його розвиток.

Виходячи з того, що в структурі страхових премій з ризикового страхування найбільшу питому вагу має автотранспортне страхування (добровільне страхування автотранспортних засобів (каско), обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів та обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності «Зелена картка»), страхування майна юридичних і фізичних осіб та медичне страхування, можливим є припущення, що від стану розвитку саме цих видів страхування на регіональному рівні найближчим часом залежатиме стан ризикового сегменту страхового ринку України.

При визначенні факторів розвитку ринку ризикового страхування, доцільно врахувати регіональні фактори його розвитку. На нашу думку, до таких факторів доцільно віднести кількість потенційних страхувальників-юридичних осіб, чисельність населення та кількість легкових автомобілів у приватній власності за регіонами України (таблиця 3.1) [43].

На цьому етапі дослідження закономірним є визначення рівня кореляційної залежності між вищеназваними факторами й обсягом страхових премій з ризикового страхування за регіонами України. Застосовуючи метод кореляційного аналізу, доцільно виділити один з вищевказаних факторів у випадку, якщо вони є кореляційно залежними та продовжувати дослідження залежності обсягів страхових премій по регіонах відносно нього. Оскільки для

міста Києва всі фактори мають найбільше значення, то логічно значення показників регіонів розглядати відносно показників міста Києва.

Таблиця 3.1 – Статистичні показники регіонів України станом на грудень 2018 р. (без урахування тимчасово окупованих територій та АР Крим)

Регіони	Населення, тис. осіб	Кількість легкових автомобілів у приватній власності тис.	Кількість об'єктів ЄДРПОУ
м. Київ	2 934,5	744,1	233 149
Вінницька обл.	1 575,8	161,1	27 349
Волинська обл.	1 038,5	95,6	18 673
Дніпропетровська обл.	3 231,1	468,0	92 438
Донецька обл.	4 200,5	398,3	84 073
Житомирська обл.	1 231,2	133,4	27 160
Закарпатська обл.	1 258,2	128,1	19 987
Запорізька обл.	1 723,2	410,8	43 274
Івано-Франківська обл.	1 377,5	193,3	24 326
Київська обл.	1 754,3	334,3	55 351
Кропивницька обл.	956,3	136,9	20 714
Луганська обл.	2 167,8	272,4	39 850
Львівська обл.	2 529,6	325,5	57 750
Миколаївська обл.	1 141,3	107,3	41 047
Одеська обл.	2 383,1	234,9	68 103
Полтавська обл.	1 413,8	198,3	30 147
Рівненська обл.	1 160,6	102,7	19 446
Сумська обл.	1 094,3	113,6	21 074
Тернопільська обл.	1 052,3	89,6	19 271
Харківська обл.	2 694,0	345,2	67 297
Херсонська обл.	1 047,0	129,2	24 726
Хмельницька обл.	1 274,4	102,1	26 908
Черкаська обл.	1 220,4	164,9	24 739
Чернівецька обл.	906,7	87,7	14 709
Чернігівська обл.	1 020,1	87,0	19 786
Всього по Україні	42 186,6	7 125,9	1 121 347

Визначаємо коефіцієнт лінійної кореляції між кількістю населення в регіоні та кількістю об'єктів за ЄДПРОУ. Кількість об'єктів визначається по відношенню до відповідної кількості в місті Києві. Позначимо цю відносну кількість через y , а кількість населення в кожному регіоні через x . Коефіцієнт лінійної кореляції визначаємо із наступної рівності [7]:

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \bar{y}}{\sigma_x \sigma_y}, \quad (3.1)$$

де $\bar{x}, \bar{y}, \overline{xy}$ – середні значення величин x, y та xy відповідно;

σ_x, σ_y – середні квадратичні відхилення для x та y відповідно.

Результати запишемо в таблицю (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Розрахунок кореляційної залежності між кількістю населення в регіонах України та кількістю об'єктів ЄДПРОУ

Області	X	Y	X ²	Y ²	XY
Вінницька	1720,1	0,147844183	2958744	0,021858	254,3068
Волинська	1044,8	0,091096147	1091607	0,008299	95,17725
Дніпропетровська	3476,2	0,489682707	12083966	0,239789	1702,235
Донецька	4671,9	0,45930953	21826650	0,210965	2145,848
Житомирська	1345,3	0,113408389	1809832	0,012861	152,5683
Закарпатська	1248,5	0,100098204	1558752	0,01002	124,9726
Запорізька	1877,2	0,238753273	3523880	0,057003	448,1876
Івано-Франківська	1393,6	0,126929012	1942121	0,016111	176,8883
Київська	1778,9	0,210203891	3164485	0,044186	373,9317
Кропивницька	1083,9	0,122895623	1174839	0,015103	133,2066
Луганська	2440,3	0,218884446	5955064	0,04791	534,1437
Львівська	2588	0,312464927	6697744	0,097634	808,6592
Миколаївська	1229,5	0,191422325	1511670	0,036643	235,3537
Одеська	2415,7	0,355382529	5835606	0,126297	858,4976
Полтавська	1572,5	0,185208567	2472756	0,034302	291,2405
Рівненська	1160,7	0,095597175	1347224	0,009139	110,9596
Сумська	1243,9	0,123182052	1547287	0,015174	153,2262
Тернопільська	1119,6	0,108919052	1253504	0,011863	121,9458
Харківська	2848,4	0,382242565	8113383	0,146109	1088,78
Херсонська	1138,2	0,154683408	1295499	0,023927	176,0607
Хмельницька	1388	0,131529415	1926544	0,0173	182,5628
Черкаська	1357,1	0,135288066	1841720	0,018303	183,5994
Чернівецька	911,5	0,075517911	830832,3	0,005703	68,83458
Чернігівська	1187,7	0,100653526	1410631	0,010131	119,5462
Усього	44614,4	4,982253086	98804998	1,333386	11278,84
Середнє значення	1784,576	0,199290123	3952200	0,053335	451,1535

Використовуючи результати, представлені в таблиці 3.2, визначаємо середньоквадратичні відхилення для змінних x та y :

$$\sigma_x = \sqrt{\sum_{i=1}^{25} x_i^2 / 25 - \bar{x}^2} = \sqrt{3952200 - 1784,576^2} = 876,0642;$$

$$\sigma_y = \sqrt{\sum_{i=1}^{25} y_i^2 / 25 - \bar{y}^2} = \sqrt{0,053335 - 0,199290123^2} = 0,1169.$$

Визначаємо коефіцієнт кореляції за формулою 3.1:

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \bar{y}}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{451,1535 - 1784,576 \cdot 0,199290123}{876,0642 \cdot 0,1169} = 0,9342.$$

Значення r близьке до 1, отже, між показниками є істотний взаємозв'язок. Визначимо істотність коефіцієнта кореляції за критерієм Стюдента. Для цього визначимо фактичне значення статистики t , що має розподіл Стюдента із $k = n - 2$ ступенями свободи :

$$t = r \sqrt{(n-2)/(1-r^2)}$$

Підставивши дані, отримаємо:

$$t = 0,9342 \sqrt{(25-2)/(1-0,9342^2)} = 12,54$$

Для перевірки із таблиці розподілу Стюдента беремо значення $t_{\alpha,k} = t_{0,95,23} = 2,086$ для рівня значимості 0,95 та кількості ступенів свободи $n-2=24$, де n – кількість областей. Оскільки $12,54 > 2,086$, то коефіцієнт кореляції є істотним.

Визначимо рівняння лінійної регресії Y на X . Це рівняння запишемо у вигляді

$$Y = a_1 X + a_0,$$

де a_0 й a_1 визначаються із системи рівнянь:

$$\begin{cases} na_0 + a_1 \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n y_i \\ a_0 \sum_{i=1}^n x_i + a_1 \sum_{i=1}^n x_i^2 = \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{cases}$$

Підставляючи дані, одержимо результати розвитку представлені вище системи рівнянь:

$$\begin{cases} 24a_0 + 44614,4a_1 = 4,9823 \\ 44614,4a_0 + 98804997,76a_1 = 11278,84 \end{cases}$$

У результаті розв'язування цієї системи отримаємо: $a_0 = -0,02278$, $a_1 = 0,000124$.

Таким чином, рівняння регресії матиме такий вигляд:

$$Y = 0,000124X - 0,02278$$

Для перевірки значимості рівняння регресії визначаємо фактичне значення статистики F , яка розподіляється за законом Фішера-Снедекора з $k_1 = 1$, $k_2 = n - 2$ степенями свободи ($n = 24$ – кількість областей) (формула 3.2).

$$F = (Q_1 / Q_{ост})(k_2 / k_1), \quad (3.2)$$

де $Q_{ост}$ – сума квадратів відхилень теоретичних значень y від фактичних;

Q – сума квадратів відхилень значень y від середнього значення;

Q_1 – різниця між Q та $Q_{ост}$.

Значення Q_1 та $Q_{ост}$ визначаємо із наступних рівностей:

$$Q_{ост} = \sum_{i=1}^n (y_i - \tilde{y}_i)^2, \text{ де } \tilde{y}_i = a_0 + a_1 x_i$$

$$Q_1 = Q - Q_{ост}$$

$$Q = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2$$

Отримані результати запишемо в таблицю (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Розрахунок даних для перевірки значимості рівняння регресії

Області	X	Y	\tilde{y}	$(y - \bar{y})^2$	$(y - \bar{y})^2$
1	2	3	4	5	6
Вінницька	1720,1	0,147844183	0,191267	0,001886	0,002646685
Волинська	1044,8	0,091096147	0,107233	0,00026	0,011705937
Дніпропетровська	3476,2	0,489682707	0,409793	0,006382	0,084327852
Донецька	4671,9	0,45930953	0,558584	0,009856	0,067610092
Житомирська	1345,3	0,113408389	0,144627	0,000975	0,007375672
Закарпатська	1248,5	0,100098204	0,132582	0,001055	0,009839037
Запорізька	1877,2	0,238753273	0,210816	0,00078	0,00155734
Івано-Франківська	1393,6	0,126929012	0,150638	0,000562	0,00523613
Київська	1778,9	0,210203891	0,198584	0,000135	0,00011911

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6
Кропивницька	1083,9	0,122895623	0,112099	0,000117	0,00583612
Луганська	2440,3	0,218884446	0,280887	0,003844	0,000383937
Львівська	2588	0,312464927	0,299267	0,000174	0,012808536
Миколаївська	1229,5	0,191422325	0,130217	0,003746	6,19023E-05
Одеська	2415,7	0,355382529	0,277826	0,006015	0,024364839
Полтавська	1572,5	0,185208567	0,1729	0,000152	0,00019829
Рівненська	1160,7	0,095597175	0,121656	0,000679	0,010752227
Сумська	1243,9	0,123182052	0,132009	7,79E-05	0,005792439
Тернопільська	1119,6	0,108919052	0,116541	5,81E-05	0,008166931
Харківська	2848,4	0,382242565	0,331671	0,002558	0,033471596
Херсонська	1138,2	0,154683408	0,118856	0,001284	0,001989759
Хмельницька	1388	0,131529415	0,149941	0,000339	0,004591514
Черкаська	1357,1	0,135288066	0,146096	0,000117	0,004096263
Чернівецька	911,5	0,075517911	0,090646	0,000229	0,015319561
Чернігівська	1187,7	0,100653526	0,125016	0,000594	0,009729178
Всього	44614,4	4,982253086	x	0,04336	0,340472596
Середнє значення	1784,576	0,199290123	x	x	x

Визначаємо Q_1 та $Q_{ост}$:

$$Q = 0,34048,$$

$$Q_{ост} = 0,04336, Q_1 = Q - Q_{ост} = 0,34048 - 0,04336 = 0,2971.$$

Використовуючи формулу 3.2, отримаємо значення коефіцієнт Фішера:

$$F = (0,2971 / 0,04336) (23 / 1) = 157,6024.$$

За рівнем значимості $\alpha = 0,05$ і ступенями свободи $k_1 = 1$, $k_2 = n-2=23$. За таблицею розподілу Фішера-Снедекора визначаємо значення коефіцієнта Фішера:

$$F_{\alpha, k_1, k_2} = F_{0,05, 1, 23} = 4,27.$$

Оскільки $157,6024 > 4,27$, то рівняння регресії є значимим.

Для оцінювання значимості коефіцієнтів регресії визначаємо їх оцінки

$$s_{a_0} \text{ та } s_{a_1}.$$

Для цього розв'яжемо систему рівнянь:

$$s_{ocm} = \sqrt{\frac{Q_{ocm}}{n-2}} = \sqrt{\frac{0,04336}{23}} = \sqrt{0,001886} = 0,043419$$

$$s_x = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 / n} = \sqrt{19187210/25} = \sqrt{767488,4} = 876,0642$$

$$s_{a_0} = \frac{s_{ocm}}{\sqrt{n-2}} = \frac{0,043419}{\sqrt{23}} = 0,009$$

$$s_{a_1} = \frac{s_{ocm}}{s_x \sqrt{n-2}} = \frac{0,043419}{876,0642 \sqrt{23}} = 0,000010334$$

Для коефіцієнтів a_0 та a_1 визначаємо статистики $t = |a_i / s_{ai}|$ і порівнюємо їх із табличними значеннями $t_{\alpha,k}$ при $\alpha = 0,05$ $k = 23$:

$$t_0 = |a_0 / s_{a_0}| = 0,02278 / 0,009 = 2,53$$

$$t_1 = |a_1 / s_{a_1}| = 0,000124 / 0,000010334 = 12$$

$$t_{0,05,23} = 2,064$$

Оскільки $2,53 > 2,064$ та $12 > 2,064$, то коефіцієнти рівняння регресії є значимими.

Аналогічно визначаємо лінійні кореляційні зв'язки між іншими показниками.

Розглянемо зв'язок між кількістю приватних автомобілів у регіонах та кількістю населення в регіоні.

Рівняння лінійної регресії $Y = 0,000256X - 0,037$; коефіцієнт лінійної кореляції дорівнює 0,95, що вказує на значний зв'язок між параметрами. Фактичне значення критерію Фішера $F = 219,74$, що більше, ніж $F_{\alpha,k_1,k_2} = F_{0,05,1,23} = 4,27$.

Отже, рівняння регресії є значимим.

На основі результатів кореляційного аналізу можливим є припущення, що між усіма факторами впливу на розвиток ринку ризикового страхування на страховому ринку України, виділеними нами, існує пряма пропорційна залежність.

Це дає підстави виділити один з них для дослідження кореляційної залежності величини зібраних страхових премій з ризикового страхування за регіонами України (табл. 3.4) [23, 42, 61].

Таблиця 3.4 – Частки страхових премій за видами ризикового страхування в регіонах України за 2017 р.,%

Регіон	Всього страхових премій	Автотранспортне страхування (каско, ОСЦПВВТЗ, «Зелена картка»)	Добровільне страхування майна	Медичне страхування
1	2	3	4	6
Вінницька	1,30	30,45	3,00	54,85
Дніпропетровська	6,90	31,40	18,28	40,93
Донецька	5,60	56,04	13,95	22,00
Житомирська	2,00	26,00	40,0	20,00
Закарпатська	3,02	55,00	26,0	14,55
Запорізька	3,50	45,33	18,55	27,67
Івано-Франківська	1,33	53,14	42,41	10,25
Луганська	1,17	25,97	16,30	7,24
Львівська	5,16	45,81	17,24	17,97
Миколаївська	1,33	23,24	26,24	31,74
Одеська	2,48	48,13	28,01	21,75
Полтавська	1,48	35,58	17,15	17,48
Рівненська	1,47	60,48	16,49	10,56
Сумська	1,31	19,15	20,0	14,58
Тернопільська	1,27	55,78	18,94	17,58
Харківська	5,67	61,87	23,49	10,31
Чернігівська	2,04	28,59	21,00	23,62
м. Київ та Київська область	40,28	41,79	38,87	26,39
Всього	100	34,6	9,0	9,4

Виходячи з цього, в подальшому вважаємо, що розподіл страхових премій з ризикового страхування за регіонами зумовлюється переважно таким фактором як кількість населення у регіонах України.

Розглянемо зв'язок між обсягом зібраних страхових премій та кількістю населення в регіоні.

Рівняння лінійної регресії для цих визначених факторів виглядатиме наступним чином:

$$Y = 402,11X - 492393 .$$

При цьому коефіцієнт лінійної кореляції дорівнює 0,7752, що вказує на значний зв'язок між параметрами.

Фактичне значення критерію Фішера становить $F = 51,723$, що є більше, ніж $F_{\alpha, k_1, k_2} = F_{0,05,1,15} = 4,60$.

Отже, рівняння регресії є значимим.

Покажемо фактичні дані й лінію регресії на графіку (рис. 3.1).

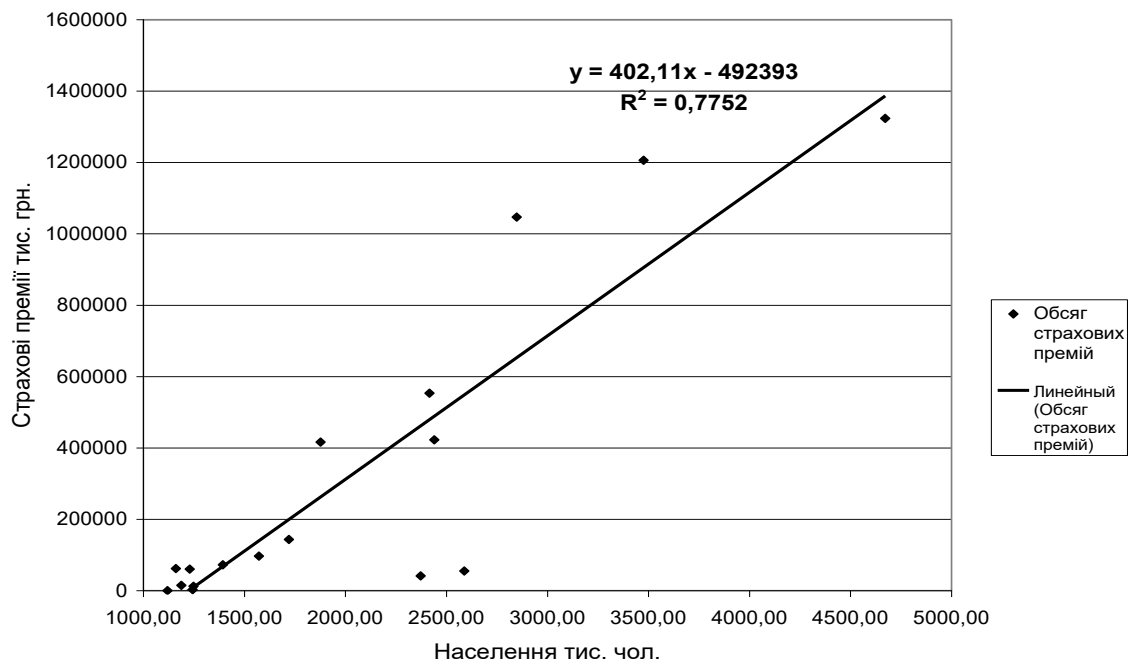

Рисунок 3.1 – Лінійна кореляційна залежність між кількістю населення в регіонах та обсягом зібраних страхових премій з ризикового страхування в регіонах України

Таким чином, парна лінійна регресія забезпечує прийнятний результат щодо залежності між обсягом зібраних страхових премій і кількістю населення в регіонах (коефіцієнт детермінації 0,77; відношення Фішера 57,1).

Отримані результати в ході проведення кореляційного аналізу залежності факторів запишемо в таблицю 3.5.

Отже, метод кореляційного аналізу дав змогу виявити збалансованість факторів, котрі впливають на розвиток ризикового страхування на страховому ринку України на регіональному рівні, що дозволяє зробити припущення, що ці фактори мають вплив на розвиток ризикового страхування в Україні.

Таблиця 3.5 – Кореляційна залежність між факторами розвитку ринку ризикового страхування та обсягом зібраних страхових премій у регіонах України (X – кількість населення в регіоні, тис. чол.)

Показники регіонів України	Коефіцієнт кореляції	Рівняння регресії	Значення критерію Фішера	
			фактичне	теоретичне
1	2	3	4	5
Кількість об'єктів за ЄДПРОУ	0,934	$Y=0,000124X - 0,023$	157,60	4,27
Кількість автомобілів у приватній власності	0,950	$Y= 0,000256X - 0,037$	219,74	4,27
Обсяг зібраних страхових премій	0,775	$Y = 402,11X - 492393$	51,72	4,60

Оскільки найрозвиненішими видами ризикового страхування на страховому ринку України на теперішній час є всі види автотранспортного страхування, то учасникам ринку ризикового страхування слід провести глибокі маркетингові дослідження, переглянути свою тарифну політику щодо проведення цих видів страхування, дослідити нові ефективні канали збуту страхових послуг й забезпечити більш вигідні умови укладання і ведення страхових договорів. Всі ці заходи страховикам з ризикового страхування необхідно проводити з огляду на те, що в цьому сегменті страхового ринку наявна значна конкуренція.

Що стосується інших видів ризикового страхування, то страховим компаніям доцільно розвивати всі види цих страхових послуг, адже в сучасних умовах посилення конкуренції з боку вітчизняних та іноземних страховиків не варто спеціалізуватись лише на якихось обмежених видах ризикового страхування. Тільки тоді страховики зможуть не програти в конкурентній боротьбі та утримати свої позиції на страховому ринку.

Таким чином, проведений кореляційний аналіз дозволив виявити сильний вплив визначених нами факторів на здійснення видів ризикового страхування на регіональному рівні, що сприятиме його розвитку на страховому ринку України в цілому.

На наступному етапі виникає необхідність пошуку шляхів удосконалення сегменту накопичувального страхування на страховому ринку України.

3.2 Удосконалення організації функціонування ринку накопичувального страхування

Результати досліджень розвитку накопичувального страхування, як важливого сегменту страхового ринку України, засвідчили позитивну динаміку його розвитку, але частка цього страхування в загальній структурі зібраних страхових премій на страховому ринку є незначною.

Зважаючи на політичну та економічну кризу в нашій країні, однією з найбільших проблем для сучасного пересічного українця є низька можливість накопичення коштів на майбутнє та забезпечення пристойного забезпеченого життя. Крім того, в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України важливою є потреба матеріального забезпечення населення на випадок раптових подій, а саме – хвороби чи травматичного ушкодження.

У розвинених країнах світу довгострокове накопичувальне страхування (всі види страхування життя) давно стало обов'язковою потребою. Причиною цього є велике його значення в соціальній системі держави. Метою цього виду страхування є не тільки забезпечення життя людини, але також і збереження її матеріального добробуту з погляду накопичення капіталу. Відчувши хоча б один раз себе захищеними й упевненими в майбутньому, тобто усвідомивши вигоди, які приносить страхування, люди ніколи не відмовляться від нього [40].

Середня європейська родина надійно захищає свою безпеку й добробут більш ніж десятком страхових полісів різних видів страхування. Наприклад, Австрія – країна з населенням близько 8-ми мільйонів – витратила на страхування протягом 2018 року більше 18 мільярдів євро. Це понад 1900 євро на людину. Премії з накопичувального страхування життя при цьому становили 44%. Таким чином, це страхування, порівняно з іншими видами страхування, займає найбільшу питому вагу в розвинених країнах світу [71].

Перевага страховиків зі страхування життя перед банками полягає в тому, що страхові компанії убезпечують гроші свого клієнта від можливих потрясінь і

нестабільності на фінансових ринках, через які він може втратити свої заощадження. Тому компанії, що надають послуги з накопичувального страхування, підлягають особливо жорсткому контролю з боку держави.

Так, вони формують «страховий математичний резерв», що дозволяє страховій компанії в будь-який час у повному обсязі розрахуватися з усіма своїми клієнтами одночасно. При цьому увага приділяється надійності й достатній ліквідності інструментів капіталовкладення. При цьому резерви західних страховиків становлять мільярди доларів. Їх капітал набагато більший за резерви кредитних організацій. Накопичувальне страхування – найпоширеніший вид страхування в країнах Америки, Європейського Союзу та Японії. У розвинених країнах світу близько 90 % населення мають поліси довгострокового накопичувального страхування [65].

Важливо також і те, що за кордоном питання «страхуватися чи ні» взагалі перед людиною не стоїть. Будь-який поважаючий себе громадянин є власником полісу страхування життя, адже від наявності такої страховки залежать усі інші блага – кредити в банках, навчання й пенсія. А в нас завжди знаходиться кредитор, який видає позички під заставу або під поруку, заробляючи на відсотках чималі гроші.

З загальної точки зору, люди все життя намагаються накопичити капітал. Хтось відкриває власний бізнес, хтось робить заощадження, хтось їде на заробітки. При цьому, повинні виконуватися основні умови для того, щоб при інвестуванні можливим було накопичення капіталу.

Перша умова полягає в тому, що на власні заощадження кожен вкладник має отримати прибуток.

Друга умова – це забезпечення гарантії того, що кошти, вкладені у фінансову установу, не зникнуть разом із нею, тобто йдеться про надійність фінансових компаній, за якої повинні виконуватись три важливих параметри (фінансова потужність, диверсифікованість або різновиди напрямків діяльності компанії і глобалізація, тобто, у яких регіонах світу вона представлена).

При цьому, фінансова потужність означає, якими активами управляє (володіє) компанія, тобто яку суму довірили компанії її клієнти. 15 жовтня 2003 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1640 про рейтинг надійності іноземних страхових компаній, котрим дозволено працювати на ринку України. Згідно з нею, щоб одержати ліцензію, рейтинг надійності, за даними всесвітньовідомої аудиторської рейтингової організації «Standard & Poor's», має бути не нижчим від «А». Класифікація компаній за рівнем надійності від «Standard & Poor's» виглядає наступним чином: AAA – найбільш надійна; AA – дуже надійна; А – надійна.

Перед тим, як укласти угоду, клієнту завжди варто поцікавитися, яким є рейтинг фінансової надійності компанії, якій він планує довірити свої кошти.

Третя умова полягає в тому, щоб не сталося, вкладений капітал повинен бути повернутий за будь-яких умов, на 100 %. Адже двох попередніх умов недостатньо, щоб гарантовано забрати накопичений капітал. Адже деякі життєві обставини не залежать від вкладника, але можуть вплинути на процес накопичення грошей. Якщо, наприклад, людина занедужає на довготривалу хворобу, вона не зможе відкласти гроші на майбутнє. Вона забере їх з банку на лікування. В результаті нещасного випадку людина взагалі може втратити можливість працювати і накопичувати кошти. Крім того, в разі смерті вкладника, звичайно, йому вже не потрібні гроші, але якщо це годувальник родини, у важкій фінансовій ситуації опиняться усі його найближчі родичі.

Таким чином, щоб вкладник в будь-якому разі гарантовано отримав свій капітал, потрібен такий пакет накопичувальної програми, що передбачав би ці всі випадки й гарантував би, що свій накопичений капітал людина одержить за будь-яких умов. Тому найважливішою є третя умова – система убезпечення. А отже, тільки страхові компанії зі страхування життя можуть запропонувати такі програми, що дають прибуток, гарантію й систему убезпечення. Ідеться насамперед про добровільне накопичувальне страхування, що пропонують компанії зі страхування життя в Україні.

Доведено, що у страхових компаніях зі страхування життя не тільки накопичуються кошти на майбутнє, а й надаються певні соціальні гарантії застрахованій особі. Наприклад, у випадку раптової смерті застрахованої особи родина отримує страхову суму, ще не накопичену страхувальником, вказану в договорі, а у випадку інвалідності людина сама отримує кошти на лікування. Тому можна стверджувати, що, уклавши договір накопичувального страхування життя у страховій компанії, вкладник має гарантований фінансовий захист на будь-який випадок, що може статися в його житті.

Сплачені страхові премії та отриманий на них інвестиційний прибуток накопичуються на індивідуальному рахунку застрахованої особи. Незалежно від того, хто здійснює ці внески (ця особа, роботодавець або інша фізична особа), кошти з моменту їх зарахування на особовий рахунок стають власністю застрахованого. Причому розмір страхових внесків не обмежується, отже, і розмір майбутніх виплат повністю залежить від накопиченої суми.

Накопичені страхові внески інвестуються з метою отримання інвестиційного прибутку та збільшення розміру загальних накопичень, адже компанії зі страхування життя, відповідно до чинного законодавства, 85% отриманого прибутку розподіляють серед клієнтів пропорційно до сплачених страхових премій, а 15% спрямовують на власний розвиток. Тому клієнти стабільно отримують прибуток, що не може бути меншим, ніж 4%, установлені Законом України «Про страхування» [53].

Крім того, що накопичення в компанії страхування життя надійно захищені за рахунок диверсифікації структури активів та високого рівня контролю з боку держави, адже ці компанії підлягають аудиту щоквартально.

В Україні страхування життя перебуває все ще в зародковому стані. Про рівень його розвитку свідчать прості цифри – сума страхової премії у 2018 році на душу населення становила 5 дол. США (рис. 3.2) [40].

Дані рисунку 3.2 свідчать про те, що однією з основних причин низького розвитку страхування життя в Україні є низька купівельна спроможність населення.

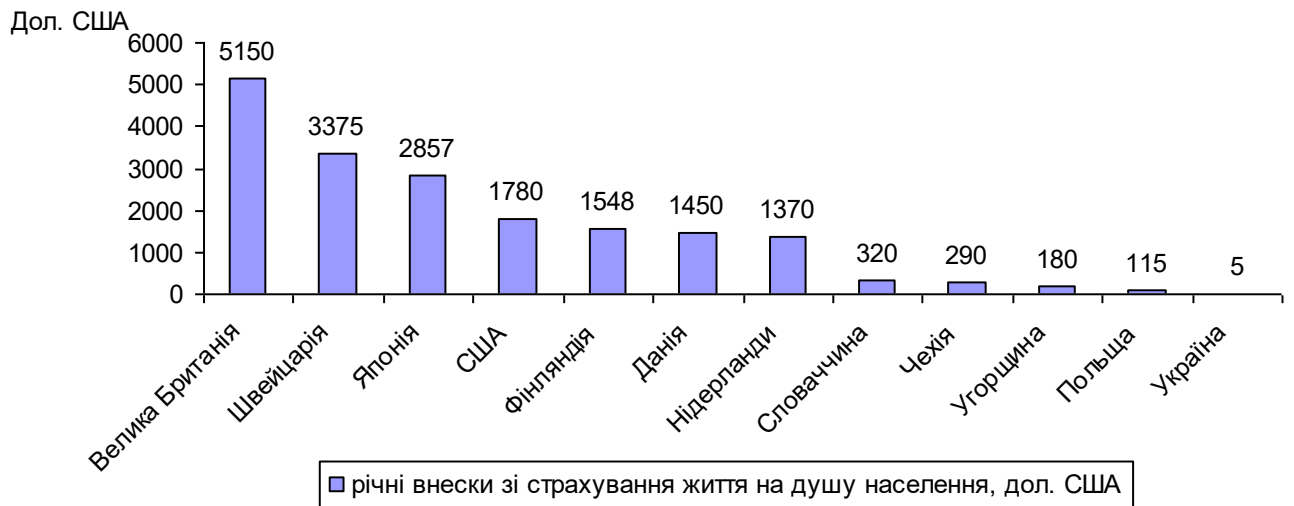

Рисунок 3.2 – Річні внески на накопичувальне страхування життя на душу населення в країнах світу у 2018 р., дол. США

При цьому аналіз розвитку вітчизняного страхування життя, а саме термінів дії договорів, мінімальних страхових премій та видів страхування, що здійснюються провідними страховиками зі страхування життя (ПрАТ «СК «ПЗУ Україна-життя», ПрАТ «НАСК «Оранта-життя», ПрАТ «Страхова компанія «Уніка-життя») свідчить, що мінімальний термін страхування за діючими програмами становить 5 років, найефективнішими є програми змішаного страхування життя, що поєднують як накопичувальні, так і ризикові види. Проте мінімальним річним внеском для страхувальників на теперішній час є 5000 грн. або близько 417 грн. на місяць, що для більшості населення країни є неприйнятним [83].

А тому в сучасних умовах постає питання про розробку страхових програм, адаптованих до купівельної спроможності населення України. Виходячи з вищезазначеного, для прийнятної програми накопичувального страхування, яку б могли придбати більшість громадян найвигіднішим є поєднання в одному договорі таких видів страхування: «Страхування на дожиття до закінчення терміну дії договору», «Страхування на випадок смерті з будь-якої причини за час дії договору», «Страхування на випадок травматичних ушкоджень в результаті нещасного випадку» та «Критична хвороба під час дії договору». Перші два з цих видів страхування відносяться до накопичувальних,

а останні два – до ризикових видів страхування. А тому страхові тарифні ставки для них розраховуються окремо.

Для накопичувальних видів страхування при розрахунку річної нетто-премії використовують дані таблиць смертності, розраховані для різних вікових груп страхувальників.

Відповідно до Міжнародної системи актуарних позначень одноразова нетто-ставка на дожиття до закінчення терміну дії договору визначається за формулою 3.3:

$${}_nE_x = (l_{x+n} \times v^n) / l_x \times S, \quad (3.3)$$

де l_{x+n} – число осіб, що доживають до віку $(x+n)$ років;

x – вік страхувальника на початок дії договору;

n – термін дії договору;

v^n – дисконтний множник;

l_x – число осіб, віком x років на початку страхування;

S – страхова сума.

Проте, для практичного застосування страховиками використовуються методи спрощення таких формул за допомогою комутаційних чисел. Тоді формула 1 має такий вигляд (формула 3.4) [90]:

$${}_nE_x = S \times D_{x+n} / D_x, \quad (3.4)$$

де D_x – дисконтуючий множник для осіб віком x років;

D_{x+n} – дисконтуючий множник для осіб, що дожили до віку $(x+n)$ років.

При цьому страховики зі страхування життя застосовують спеціальні таблиці, що містять такі комутаційні числа:

$$N_x = D_x + D_{x+1} + \dots + D_w;$$

$$C_x = d_x \times v^{x+1};$$

$$M_x = C_x + C_{x+1} + \dots + C_{x+w}$$

(w – кінцевий вік у таблиці смертності; d_x – ймовірність померти протягом майбутнього року життя).

Виходячи з того, що в накопичувальній програмі передбачена одночасна дія договорів «Страхування на дожиття до закінчення терміну дії договору» та «Страхування на випадок смерті з будь-якої причини під час дії договору», то щорічна страхова премія (P), розрахована на основі тарифної ставки за таких умов буде визначатись за формулою (3.5) [90]:

$$P = S \times (M_x - M_{x+n} + D_{x+n}) / (N_x - N_{x+n}), \quad (3.5)$$

де S – страхова сума за договором.

Назвемо нашу програму «Оптимальна» та проведемо розрахунки за умови, що страхова сума (S) за період (n) 10 років становитиме 30 000 грн. Візьмемо вік громадянина (x), котрий укладає угоду, 40 років.

Тоді відповідно до таблиці комутаційних чисел та формули 3.5 річна страхова премія за нашою програмою становитиме:

$$P = 30\,000 \times (12644 - 12297 + 46753) / (1418418 - 1182791) = 30\,000 \times 47100 / 235627 = 30\,000 \times 0,1999 = 5\,997 \text{ грн.}$$

Таким чином, 0,5997 є страховою ставкою зі змішаного страхування життя для середньостатистичного громадянина 40 років, котрий укладає угоду на 10 років. Проте, в реальних умовах для розрахунку брутто-премії необхідно враховувати стать, вік, стан здоров'я кожного громадянина. При цьому, нарахована річна страхова премія може сплачуватись одноразово або частинами (щопівріччя, щокварталу, щомісяця).

Результати виявлення середніх потенційних фінансових можливостей працюючих громадян України свідчать, що для більшості з них є прийнятним накопичення коштів шляхом сплати страхових внесків щомісячно у розмірі близько 250 грн.

При цьому, відповідно до статті 9 Закону України «Про страхування» брутто-премія містить 4% законодавчо гарантованого інвестиційного доходу та договором страхування життя та пенсійного страхування, передбачається обов'язкове збільшення розміру страхової суми на бонуси, що визначаються страховиком один раз на рік за результатами отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя до 15% та індексація накопичених страхових внесків [53].

Враховуючи коливання розміру приєднаного інвестиційного доходу протягом 10 років, для визначення кінцевої страхової виплати за нашою програмою, застосуємо метод екстраполяції, тобто виконаємо прогнозний розрахунок при середньому рівні доходу – 10% за кожен рік страхування.

Таким чином при сплаті щомісячної страхової премії 250 грн. накопичена грошова сума за кожен з 10-ти років страхування становитиме:

1 рік – $250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців} \times 1,1 = 3\,300 \text{ грн.}$

2 рік – $(3\,300 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 6\,930 \text{ грн.}$

3 рік – $(6\,930 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 10\,923 \text{ грн.}$

4 рік – $(10\,923 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 15\,315,3 \text{ грн.}$

5 рік – $(15\,315,3 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 20\,146,83 \text{ грн.}$

6 рік – $(20\,146,83 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 25\,461,51 \text{ грн.}$

7 рік – $(25\,461,51 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 31\,307,66 \text{ грн.}$

8 рік – $(31\,307,66 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 37\,738,43 \text{ грн.}$

9 рік – $(37\,738,43 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 44\,812,27 \text{ грн.}$

10 рік – $(44\,812,27 \text{ грн.} + 250 \text{ грн.} \times 12 \text{ місяців}) \times 1,1 = 52\,593,5 \text{ грн.}$

Динаміку грошових накопичень середньостатистичного працюючого українця за 10 років графічно представимо на рисунку 3.3.

Отже, за 10 років середньостатистичний український громадянин 40 років, сплачуючи щомісячну страхову премію 250 грн. за програмою страхування життя за стабільного інвестиційного доходу страхової компанії на рівні 10% щорічно, може накопичити грошову суму 52 593,5 грн. Але така сума є

умовною, оскільки розмір страхових премій залежить від фінансових можливостей громадян та їх бажань, а кінцева страхова накопичена сума залежить від щорічного інвестиційного доходу страхової компанії, котрий може коливатися. В нашому випадку ми брали такий дохід на рівні 10%.

Рисунок 3.3 – Динаміка грошових накопичень протягом 10 років за програмою страхування життя з мінімальним річним внеском з урахуванням та без урахування інвестиційного доходу, грн.

Джерело: розроблено автором

Проте, таке накопичення коштів схоже на їх заощадження на депозитному рахунку в банку. Але банк не надає матеріального захисту за ризиковими видами програми страхування життя, а саме «Страхування на випадок травматичних ушкоджень в результаті нещасного випадку» та «Критична хвороба під час дії договору». Для забезпечення такого захисту громадяни за своїм бажанням можуть приєднати їх до своїх накопичувальних договорів, сплачуючи додаткову річну страхову премію.

Наприклад, для особи чоловічої статі віком 40 років, виходячи з розміру страхової суми 30 000 грн. та страхових тарифів, що застосовують страховики за такими видами страхування вона становитиме:

$$P = 30\,000 \times (0,0104 + 0,0011) = 345 \text{ грн.}$$

Це означає, що для забезпечення матеріального страхового захисту на випадок травматичного ушкодження або захворювання під час дії договору, страхувальник може сплачувати додатково 28,75 грн. щомісяця (345 грн. / 12 місяців). Ця сума не йтиме в накопичення, але забезпечить страховий захист страхувальнику в разі раптових подій.

Таким чином, умовний страховий щомісячний платіж, котрий сплачуватиме громадянин за нашою програмою становитиме 278,75 грн.

Відповідно до статті 31 Закону України «Про страхування» страховики зі страхування життя можуть надавати кредити своїм страхувальникам [53].

За умовами нашої програми страхувальник, в разі потреби, може брати кредит зі своїх накопичених коштів у страховика під відсотки за кредитною угодою, а потім повертати їх, продовжуючи сплачувати щомісячні страхові внески. Якщо для більшості категорій громадян страховик надає кредит в середньому під 10-11% річних, то за нашою програмою пропонуємо надавати такий кредит під 4-6% річних, що в сучасних умовах є прийнятним.

Запровадження запропонованої нами накопичувальної страхової програми з мінімальним річним внеском буде вигідним з точки зору українських громадян, оскільки надає можливість для накопичення певної суми коштів на майбутнє та забезпечує матеріальний захист в разі їх хвороби або нещасного випадку. Страховики, запровадивши таку програму, матимуть змогу збільшити свої інвестиційні ресурси та отримати додатковий прибуток. Запровадження такої програми накопичувального страхування життя вигідне і для держави, оскільки сприятиме збільшенню тимчасово вільних грошових коштів страховиків, за рахунок яких можна здійснювати довгострокове фінансування інвестиційних державних проектів, створивши для інвесторів вигідні умови.

Отже, на нашу думку, запропонований нами підхід до здійснення накопичувального страхування сприятиме розвитку цього важливого сегменту страхового ринку України.

3.3 Форми реалізації державної економічної політики щодо перспектив розвитку страхового ринку України

З огляду на проведені в попередніх розділах дипломної роботи дослідження та мету розвитку страхового ринку, визначену «Стратегією реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки», затвердженою Розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 19 березня 2015 року, що полягає у підвищенні рівня страхового захисту споживачів страхових послуг, формуванні ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів страховиків у національну економіку, застосуванні сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів, правомірним є висновок, що формування повноцінного, збалансованого страхового ринку в Україні повинно стати пріоритетним напрямом державної економічної політики [69].

Доведено, що основними чинниками, котрі зумовлюють доцільність здійснення державного регулювання страхового сектору економіки в будь-якій країні, є необхідність захисту інтересів споживачів страхових послуг та економічна політика, що проводиться державою.

Огляд наукових економічних інформаційних джерел дозволив виявити, що «...політика являє собою діяльність класів, соціальних верств, груп та індивідів, пов'язану з визначенням і впливом на устрій державної влади, сутність та форми держави, виконувани нею завдання, а також на відносини з іншими класами, націями, країнами з метою реалізації власних потреб та інтересів. Здійснення політики передбачає наукове обґрунтування концепції та формулювання стратегічної мети, визначення перспективних цілей і завдань з урахуванням потреб та інтересів основної продуктивної сили – людини, а також засобів і методів досягнення цієї мети» [37, с. 796-797].

Розвиваючись за властивими їй законами, політика активно впливає на економіку, оскільки економіка, економічні потреби, економічні явища і процеси, цілі й інтереси є основою політики.

Головним суб'єктом політики є держава. Політика – це стратегічна лінія поведінки держави в тих чи інших сферах суспільного життя.

Економічна політика, котру проводить держава, зазнає впливу економічних, політичних та ідеологічних факторів. Формування курсу економічної політики держави відбувається під впливом суб'єктів економічного процесу, а саме: монополій; великого промислового і фінансового капіталу; профспілок; політичних партій і об'єднань. У Господарському кодексі України зазначено: «...довгострокова (стратегічна) і поточна (тактична) економічна і соціальна політика держави спрямована на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому» [15, Ст. 9].

Виходячи з цього, державну економічну політику правомірно визначати як взаємопов'язану систему довгострокових та поточних цілей економічного розвитку, що визначені державою, комплекс відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) і заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади в сфері економіки [32].

Кінцеве призначення економічної політики держави – сприяти природному еволюційному економічному розвитку, запобігати зловживанням економічною владою з боку окремих осіб, груп, підприємств, а також кризовим явищам, підтримувати господарський порядок.

У результаті проведених досліджень встановлено, що до основних цілей економічної політики в ринковій економіці необхідно віднести наступні: економічне зростання; ефективну зайнятість; зростання економічної ефективності; захист і підтримання конкурентного господарського середовища, економічної свободи суб'єктів господарювання; соціальну безпеку й стабільність; рівновагу зовнішньоторговельних операцій та платіжного балансу, ефективний курс національної валюти.

Виходячи з того, що одночасне досягнення всіх цілей економічною політикою практично неможливе, постає проблема вибору пріоритетів, що зумовлюється впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, орієнтацією економічної політики на економічні доктрини та теорії, інтереси окремих соціально-економічних груп населення. Фундаментальними критеріями цього вибору є критерії економічної ефективності (раціональності) й відповідності пріоритетів національно-державним економічним інтересам, а також необхідності загальноекономічної рівноваги.

У зв'язку з цим, важливе значення має ефективне державне регулювання страхової діяльності шляхом поєднання його прямих і непрямих (ринкових) методів впливу держави на розвиток вітчизняного ринку страхових послуг. При цьому страховий ринок правомірно розглядати як необхідну передумову стійкого економічного зростання країни.

Аналіз тенденцій розвитку вітчизняного страхового ринку, факторів впливу на нього, особливостей формування попиту на страхові послуги зі страхування життя та ризикового страхування, а також критичний аналіз наукової літератури дав змогу виявити, що роль вітчизняного страхового ринку проявляється в економічному, соціальному й екологічному аспектах [18, 24].

В економічному аспекті страховий ринок є внутрішнім інвестором та стабілізатором економіки країни, що відновлює матеріальні втрати суб'єктів підприємництва й громадян у разі настання непередбачуваних подій, сприяючи стабільним податковим надходженням до бюджетів усіх рівнів.

У соціальному аспекті страховий ринок забезпечує зростання добробуту громадян через надання страхових послуг з накопичувального страхування життя й захист їх майнових інтересів, пов'язаних із життям, здоров'ям та працездатністю шляхом здійснення страхових послуг з медичного страхування і страхування від нещасних випадків. При цьому має місце зменшення навантаження на Державний бюджет щодо соціального захисту населення й надання соціальної допомоги саме тим категоріям громадян, котрі її потребують.

Оскільки в Україні держава не в змозі за рахунок коштів Державного бюджету повною мірою розв'язувати такі соціальні питання, як пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, надання допомоги з безробіття, відшкодування витрат при травматизмі на виробництві, постає необхідність залучення коштів підприємств, роботодавців, працівників. Залучення таких коштів прямими методами державного регулювання означає збільшення податкового навантаження на суб'єкти господарювання. Виходячи з цього, доцільним є залучення ринковими методами учасників страхового ринку до розв'язання державних соціальних програм.

В екологічному аспекті страховий ринок є гарантом запобігання й зменшення витрат Державного бюджету, пов'язаних із ліквідацією наслідків аварій техніко-технологічного характеру, стихійних природних явищ та інших надзвичайних ситуацій, що завдали шкоди навколишньому середовищу. Крім того, страхові компанії, спрямовуючи частину сформованих фінансових ресурсів на проведення превентивних заходів, опосередковано впливають на поліпшення екологічного середовища, оскільки такі заходи часто запобігають настанню страхових випадків, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища. Таким чином, дбаючи про зменшення страхових витрат, страховики відіграють позитивну роль у поліпшенні екологічної ситуації в країні.

Страховий ринок на макроекономічному рівні забезпечує стабільність розвитку економіки й акумуляцію інвестиційних ресурсів; на мікроекономічному рівні – зменшує витрати споживачів страхових послуг в разі настання страхового випадку, забезпечує здійснення ефективної організації виробництва; сприяє збереженню коштів страхувальників, підвищує їх кредитоспроможність.

На основі проведених досліджень правомірно визначити, що повною мірою позитивний вплив на економіку України здатен забезпечити повноцінний, збалансований страховий ринок, що згідно з принципами розвитку ринку страхових послуг, визначених Стратегією реформування державного

регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки, можливе за умов:

- ефективного поєднання прямих та ринкових методів державного регулювання вітчизняного страхового ринку і нагляду за діяльністю його учасників, при цьому перевага повинна надаватись ринковим методам державного регулювання;

- гармонізації вітчизняного страхового законодавства, що полягає в приведенні у відповідність одне одному норм та положень існуючих законодавчих актів у сфері страхового бізнесу;

- наближення вітчизняного страхового законодавства до міжнародних стандартів з огляду поглиблення взаємин України з Європейським Союзом;

- ефективного нагляду за здійсненням страхової діяльності з боку Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, що є можливим за умови її фінансової й технічної підтримки з боку держави та учасників страхового ринку;

- надійного захисту прав споживачів страхових послуг шляхом посилення контролю з боку Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за діяльністю страхових посередників і дотриманням страховиками терміну сплати страхового відшкодування;

- інформаційного забезпечення страхового ринку та надання зрозумілої прозорій інформації населенню й суб'єктам підприємництва про діяльність його учасників шляхом створення центрів розвитку страхування;

- поступового формування цивілізованого конкурентного середовища на страховому ринку України;

- максимального спрямування діяльності іноземних страховиків, що виходять на український страховий ринок, на користь вітчизняних споживачів та держави шляхом запровадження її ліцензування;

- застосування міжнародних стандартів обліку і фінансової звітності страхових компаній;

- зростання попиту на страхові послуги на всій території України шляхом розширення їх асортименту та наближення до споживачів, що можливе за умов розроблення й упровадження регіональних програм;

- посилення ролі вітчизняних об'єднань страхових компаній (Ліги страхових організацій України, Моторного (транспортного) бюро України), на які доцільно покласти відповідальність за інформаційне забезпечення страхового ринку та посилення контролю за діяльністю страхових агентів [69].

Важливим фактором становлення збалансованого розвиненого страхового ринку в Україні є використання міжнародного досвіду до надання страхових послуг. При цьому досвід країн світу щодо розвитку страхового ринку слід використовувати з урахуванням особливостей розвитку кожної країни та особливостей розвитку вітчизняного ринку страхування з урахуванням методів його державного регулювання і контролю. Крім того, варто враховувати фактори впливу на розвиток окремих видів страхових послуг в різних країнах.

Зокрема, особливістю розвитку страхового ринку США є застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема Інтернет-продаж страхових продуктів, чому сприяло набуття чинності закону про електронно-цифровий підпис у 2000 році і розвиток інфраструктури для обслуговування цієї системи. Після цього страхові компанії дістали можливість відправляти поліси клієнтам безпосередньо електронною поштою, що дало змогу отримувати економію в середньому 10 доларів на кожному полісі та збільшило оперативність укладання страхових договорів. За оцінками міжнародних експертів, Інтернет-продажі страхових полісів в майбутньому складуть значну конкуренцію невеликим страховим компаніям, щорічні продажі страхових послуг яких не перевищують 1 млн. дол. США [71].

В Україні зі вступом в дію закону про електронно-цифровий підпис також доцільним є застосування Інтернет-продажів страхових продуктів. Проте їх здійснення одразу не набуде належного розвитку через низьку забезпеченість громадян України персональними комп'ютерами і те, що такі послуги можливі лише при наданні тих видів страхових послуг, які не потребують огляду об'єкта

страхування при укладанні страхової угоди, а саме: всі види послуг зі страхування життя, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, індивідуальне та колективне страхування від нещасних випадків, страхування медичних витрат. Крім того, як підтверджують попередні дослідження, для України доцільним є використання досвіду США зі страхування аграрних ризиків та створення товариств взаємного страхування для забезпечення страхового захисту невеликих фермерських господарств.

У Великобританії за допомогою страхових посередників укладається більше ніж 50% усіх договорів страхування й перестрахування. Найчастіше до послуг посередників страхові компанії вдаються у випадках, коли їм економічно не вигідно створювати свої відокремлені структурні підрозділи в регіонах. Страховий бізнес Великобританії зосереджений в Лондоні, як в одному з найбільших світових фінансових центрів. Лондонський ринок страхових послуг обслуговує міжнародні фінансові потоки низки країн і компаній. Авторитет Лондонського міжнародного ринку страхових послуг спирається на кадровий потенціал фахівців страхового бізнесу, його високорозвинену інфраструктуру, а також функціонування відомої у світі страхової корпорації Lloyd's. У Лондоні розташовані й представлені дочірні структури найбільш потужних страхових компаній світу, сконцентровані центральні офіси всіх найбільших міжнародних страхових і перестраховальних посередників, функціонують найстарші й найавторитетніші страхові кваліфікаційні товариства, зокрема Регістр судноплавства Lloyd's, заснований в 1760 р. У Лондоні розташовані штаб-квартири низки міжнародних страхових організацій, а також структур національного ринку страхових послуг, діяльність яких носить міжнародний характер, зокрема інститут Лондонських страховиків, інститут дипломованих страховиків [21].

В Україні ведеться реєстр страхових брокерів та контроль за їх діяльністю з боку держави, а здійснення контролю діяльності страхових агентів покладено на страхові компанії. Це призводить до непрофесійності вітчизняних страхових агентів, втрати довіри потенційних страхувальників до страхових

компаній, що і є одним із факторів сповільненого розвитку українського страхового ринку в першу чергу на регіональному рівні. Виходячи з цього, важливим є використання досвіду Великобританії щодо регулювання діяльності страхових посередників, організації їх професійної освіти й підвищення кваліфікації.

Страховий ринок Німеччини характеризується динамічним розвитком з щорічним приростом обсягу надходження страхових премій 10%. Особисте страхування в структурі національного страхового ринку становить 37%, а медичне страхування – близько 12% загального обсягу надходження страхових премій. Щодо форми страхування, то в обов'язковій формі надається обмежена кількість страхових послуг, хоча в деяких федеральних землях уведено обов'язкове страхування будівель від вогню незалежно від форми їх власності. У Німеччині діє одна з найбільш розвинених систем соціального медичного страхування. Вона була введена у Європі в 1883 р. Бісмарком, і нині нею охоплено більше ніж 90% населення (8% охоплено приватним медичним страхуванням та за 2% незаможних громадян платить держава). Кожен працюючий у Німеччині зобов'язаний мати посвідчення застрахованого, яке вимагає роботодавець при прийнятті на роботу. Такі заходи передбачені пенсійною системою, що діє в країні. При цьому величина страхових премій з пенсійного страхування, сплачена працівниками, враховується при сплаті ними податку на доходи фізичних осіб, що сприяє розвитку накопичувального страхування життя в країні [72].

Для України на сучасному етапі розвитку страхового ринку доцільним є використання досвіду Німеччини щодо функціонування ринку страхування життя, зокрема накопичувального пенсійного страхування та діяльності регіональних страхових компаній, що функціонують на страховому ринку Німеччини і діють у межах певної території, адже українські страхові компанії, отримуючи ліцензію, дістають можливість діяти в межах всієї країни. Кількість німецьких регіональних страхових компаній свідчить про доцільність їх функціонування на ринку. Крім того, для України вартим є використання

досвіду Німеччини в галузі регулювання діяльності іноземних страхових компаній, що виходять на вітчизняний ринок, та їх ліцензування.

Інтерес для України може становити система обов'язкового медичного страхування Франції, що, за оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я визнана найкращою у Європі. Щодо розвитку добровільного медичного страхування, то у Франції розвиваються такі його види: безперервне страхування здоров'я та медичний асистанс. Зокрема, тут функціонує найбільша у світі компанія з медичного асистансу «Coris», яка на сьогодні має представництва майже в 70 країнах світу [93].

Актуальним для розвитку українського страхового ринку є врахування досвіду Польщі в галузі страхування, де в останні роки відбулися позитивні зміни, до яких належать: зростання страхової культури населення за рахунок проведення реформи соціального страхування та системи охорони здоров'я, зокрема інтенсивний розвиток приватного медичного страхування; вступ Польщі до Європейського Союзу; податкові стимули для розвитку страхових послуг зі страхування життя і пенсійного страхування; активна участь наукових закладів у процесі навчання спеціалістів для страхового бізнесу; посилення контролю з боку держави за діяльністю страхових посередників.

На основі проведених досліджень визначено, що до позитивних факторів розвитку страхування в Чехії можна віднести наступні: наявність страхової культури населення, зростання середньої заробітної плати в країні, зміни в податковому законодавстві, реформування нормативного регулювання страхової діяльності, активна діяльність страхових компаній з розширення спектра страхових послуг, створення нових робочих місць у системі страхування, використання Інтернет-продажу страхових продуктів, який більшість компаній вважають своєю стратегією. Інтерес для України може являти досвід щодо змін в податковому законодавстві Чехії, котрі сприяли інтенсивному розвитку страхування життя в країні. В 2000 році парламент Чеської Республіки ухвалив зміни до Закону «Про оподаткування доходів громадян», частина з яких являє собою регулювання оподаткування за договорами страхування життя. Цим

законом дозволено зменшувати базу оподаткування для роботодавців та працівників на суму, що дорівнює розміру страхових премій за договорами страхування життя [71].

Такий підхід до сплати податку з доходів громадян, які сплачують страхові премії за договорами довгострокового страхування життя, в тому числі й премії за договорами накопичувального страхування додаткової пенсії, є набагато зручнішим і ефективнішим, ніж існуюча в Україні система податкової знижки.

Відповідно до розділу IV Податкового кодексу України «Податок на доходи фізичних осіб» фізична особа, котра сплачує страхові премії за договорами довгострокового накопичувального страхування, зобов'язана протягом календарного року сплачувати такий податок у повному обсязі, згідно з чинним законодавством, без урахування величини сплачуваних нею страхових премій. І лише по закінченні календарного року в такої особи з'являється право скористатися системою податкової пільги, тобто повернути частину коштів, сплачених нею у вигляді податкових платежів [48].

Така система є незручною для населення, оскільки потребує надання до органів Державної податкової інспекції значної кількості довідок, отримання яких супроводжується затратами часу для громадян. При цьому збільшується навантаження на працівників податкової інспекції. Таким чином, між поданням усіх необхідних документів та отриманням коштів громадянами проходить досить тривалий час (кілька календарних місяців).

З огляду на вищезазначене, з метою розвитку ринку страхування життя в Україні доцільно застосовувати систему регулювання оподаткування за договорами страхування життя, яка функціонує в зарубіжних країнах, зокрема Німеччині, Чехії, Польщі та є зручною для громадян і зменшує витрати як підприємств та організацій, так і Державної податкової інспекції, пов'язані з функціонуванням системи податкової пільги.

Слід зазначити, що при формуванні державної економічної політики щодо розвитку страхового ринку України необхідним є виконання вищевказаних

заходів та врахування зарубіжного досвіду проведення страхових послуг, що дозволить сформувати страховий ринок України, функціонування котрого буде вигідним суб'єктам підприємництва і громадянам. При цьому основні напрями державної економічної політики повинні бути направлені на зміцнення й становлення повноцінного страхового ринку з урахуванням наступних чинників:

- політика прямого, адміністративного втручання в страхову діяльність не відповідає принципам ринкової економіки та конкуренції;
- економічні нормативи не є інструментом регулювання конкуренції, вони повинні використовуватись лише з метою забезпечення фінансової стійкості страхових компаній;
- приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів вимагає приведення у відповідність до міжнародної практики класифікації страхових послуг за юридичною ознакою, тобто тих, на право здійснення яких страховику необхідно придбати ліцензію;
- необхідний виважений підхід до оптимального розподілу тимчасово вільних коштів страхових компаній та залучення їх в інвестиційний процес на загальнодержавному й регіональному рівнях;
- доцільним є перегляд кількості видів страхових послуг, що надаються в обов'язковій формі, оскільки існуюча їх кількість не відповідає умовам ринкової економіки [18].

На підставі проведених досліджень було встановлено, що реалізація державної економічної політики здійснюється шляхом розроблення та виконання програм економічного та соціального розвитку країни.

Виходячи з цього, доцільним є розроблення програм розвитку страхового ринку на загальнонаціональному й місцевому рівнях з урахуванням загальнодержавних та регіональних факторів його формування. При цьому варто врахувати, що посилення інтересу до аналізу місцевої проблематики в усіх її вимірах є однією з прикметних ознак розвитку сучасної економічної науки і соціально-економічної політики [64].

При розробленні місцевих програм розвитку страхової галузі доцільно враховувати сучасний стан розвитку страхового ринку на регіональному рівні. Крім того, місцеві програми слід розробляти з урахуванням того, що згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законом України «Про місцеві державні адміністрації» до компетенції місцевих органів влади й самоврядування віднесено низку питань стосовно реалізації на місцях державної політики у соціальній, економічній, культурній та сферах.

Зокрема, на ці органи покладено забезпечення стратегічного завдання – досягнення комплексного і збалансованого розвитку територій країни шляхом здійснення завдань державних галузевих і регіональних, місцевих комплексних і цільових програм, розширення їх прав й обов'язків у формуванні й використанні місцевих фінансових ресурсів та пошук джерел внутрішніх інвестицій в економіку [51, 52].

Крім того, реформа децентралізації влади, що проводиться на теперішній час в Україні передбачає й фінансову децентралізацію. Фінансова децентралізація відображає фінансові повноваження органів регіонального рівня і є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку підконтрольної їй території [50].

З огляду на це та відповідно до принципів розвитку ринку страхових послуг, представлених у Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки, можна виділити такі напрями програми розвитку страхового ринку на місцевому рівні:

- формування конкурентного страхового ринку як складової ринку капіталу регіону;
- підвищення капіталізації страхових компаній, що діють в регіоні, з метою забезпечення їх фінансової стійкості та зростання довіри з боку потенційних страхувальників;

- ефективне використання тимчасово вільних коштів страхових компаній як джерела внутрішніх інвестицій в економіку на загальнодержавному та місцевому рівнях;
- зростання попиту на страхові послуги з накопичувального страхування шляхом диверсифікації страхових послуг зі страхування життя й пенсійного страхування з урахуванням місцевих відмінностей;
- підвищення страхової культури населення кожної місцевості;
- сприяння проведенню в регіонах обов’язкового страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів.

Таким чином, застосування викладених у роботі методів і підходів дає можливість визначення основних заходів, що сприятимуть формуванню страхового ринку України (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Загальнодержавні та місцеві заходи щодо сприяння розвитку страхового ринку України

Заходи загальнодержавного рівня	Заходи місцевого рівня
Приведення вітчизняного законодавства у відповідність до директив ЄС щодо регулювання страхової діяльності	Проведення заходів щодо підвищення страхової культури населення підконтрольних територій
Посилення контролю з боку регулятора за дотриманням страховиками терміну виплати страхового відшкодування	Законодавче залучення частини технічних резервів страховиків, що здійснюють діяльність в окремих регіонах у якості внутрішніх інвестицій в економіку територій
Внесення змін до Податкового кодексу України в частині врахування страхових премій з накопичувального страхування при сплаті податку на доходи фізичних осіб	Запровадження місцевих програм зі страхування життя, пенсійного та медичного страхування з урахуванням територіальних особливостей та купівельної спроможності населення з метою зростання його добробуту
Посилення державного нагляду з метою запобігання використанню страхової галузі у відмиванні «брудних грошей»	Створення місцевих комітетів захисту прав страхувальників як організацій, створених на громадських засадах для посилення контролю діяльності страховиків на місцевому рівні

Джерело: розроблено автором

Вважаємо, що запропоновані заходи сприятимуть ефективному функціонуванню та прискоренню розвитку конкурентного страхового ринку України та можливості його поступового повноцінного входження до європейського та міжнародного страхового простору.

Висновки за розділом 3

Проведені в третьому розділі дипломної роботи дослідження дають можливість зробити наступні висновки.

1. Проведений кореляційний аналіз факторів впливу на здійснення видів ризикового страхування, дозволив визначити низку заходів щодо вдосконалення здійснення найперспективніших видів ризикового страхування на страховому ринку України, до яких варто віднести всі види автотранспортного страхування, страхування майна та медичного страхування. Такі заходи страховикам з ризикового страхування доцільно проводити з огляду на те, що в цьому сегменті страхового ринку наявна значна конкуренція і тоді вони зможуть не програти в конкурентній боротьбі та утримати свої позиції на страховому ринку.

2. В результаті досліджень було виявлено, що однією з найбільших проблем, що стримують розвиток страхування життя в Україні є низька можливість накопичення коштів на майбутнє та потреба матеріального забезпечення на випадок раптових подій, а саме – хвороби чи травматичного ушкодження. А тому в сучасних умовах для вдосконалення організації ринку накопичувального страхування важливим є розробка страхових програм, адаптованих до купівельної спроможності населення України, котрі б могли придбати більшість громадян. Запровадження страховиками таких програм сприятиме зростанню попиту на ринку накопичувального страхування.

3. Доведено, що основними чинниками, котрі зумовлюють доцільність здійснення державного регулювання страхового сектору економіки в будь-якій країні, є необхідність захисту інтересів споживачів страхових послуг та економічна політика, що проводиться державою, а тому формування страхового ринку повинно стати пріоритетним напрямом державної економічної політики. Виходячи з цього, в сучасних умовах доцільним є розроблення програм розвитку страхового ринку на загальнонаціональному й місцевому рівнях в Україні з урахуванням загальнодержавних та регіональних факторів його формування.

ВИСНОВКИ

Проведені в дипломній роботі дослідження тенденцій та перспектив розвитку страхового ринку України забезпечили можливість зробити загальні висновки.

1. Функціонування повноцінного страхового ринку є закономірним процесом в умовах розвитку ринкових відносин в Україні. Дослідження трактувань сутності страхового ринку в працях українських та зарубіжних учених дає змогу розглядати страховий ринок як сукупність економічних відносин між його учасниками з приводу купівлі-продажу страхових послуг, у процесі котрих формуються попит, пропозиція й ціна на страхові послуги, укладаються договори страхування та виконуються зобов'язання згідно з ними. Розгляд сутності страхового ринку забезпечує основу для визначення особливостей його становлення, факторів формування й функціонування та методів його організації й регулювання на загальнонаціональному та регіональному рівнях в Україні.

2. Установлено, що тенденції становлення страхового ринку в Україні визначаються впливом на зміну попиту і пропозиції страхових послуг системи факторів загальнодержавного й регіонального характеру, основними з яких є потреба в страхових послугах потенційних страхувальників, їх купівельна спроможність та здатність страховиків забезпечити такі послуги. Дослідження з позицій історичного й логічного підходів розвитку сучасного страхового ринку дозволило виявити, що його розвиток на загальнонаціональному та регіональному рівні в Україні зумовлений дією економічних законів, а саме: закону нагромадження капіталу, закону конкуренції, закону попиту і пропозиції, закону економії праці, закону зростання потреб, закону Дж. М. Кейнса, що проявляється в закономірностях розвитку страхового ринку.

3. У результаті проведених досліджень визначено, що страховий ринок в більшості країн підлягає державному регулюванню, доцільність здійснення

якого викликана необхідністю захисту інтересів страхувальників та економічною політикою, котра проводиться державою. Узагальнення зарубіжного досвіду щодо методів організації страхового ринку дало можливість виявити, що досягнення його збалансованого функціонування можливе як за умов державно регламентованого страхового бізнесу, зокрема в більшості країн ЄС, так і за умов переважного саморегулювання страхового сектора економіки, зокрема в США. На сучасному етапі розвитку страхового ринку України, який передбачає його поступову інтеграцію до європейського та міжнародного ринку страхування, до основних напрямів державного регулювання страхової діяльності слід віднести такі: приведення вітчизняного страхового законодавства у відповідність до міжнародних стандартів; удосконалення системи контролю за діяльністю учасників страхового ринку; введення податкових стимулів для розвитку страхування життя та пенсійного страхування; запровадження ефективної системи інформування потенційних споживачів страхових послуг.

4. Проведений аналіз динаміки і структури основних показників діяльності вітчизняного страхового ринку за 2014-2018 роки дозволив зробити висновок про стійку тенденцію до зменшення загальної кількості страхових компаній, що на кінець 2018 року порівняно з 2014 роком зменшилася на 88 страховиків. Загальна кількість страхових компаній станом на 31 грудня 2018 року становила 281, з яких 30 компаній зі страхування життя та 251 компанія з ризикового страхування. В цілому по страховому ринку України у 2018 році Індекс Герфіндаля-Гіршмана становив 219,29 що свідчить, що на ринку ризикового страхування спостерігався значний рівень конкуренції, оскільки ННІ був практично у 4 рази меншим від 1000, в той час як на ринку страхування життя була наявною помірна монополізація. Валові страхові виплати у 2018 році збільшилися на 22,1% (до 12 863,4 млн. грн.) порівняно з 2017 роком, а чисті страхові виплати збільшилися на 21,2% і становили 12 432,6 млн. грн. Протягом досліджуваного періоду 2014-2018 років страхові резерви вітчизняних страховиків виявили стійку тенденцію до зростання й у 2018 році досягли

26 975,6 млн. грн. Протягом 2014-2018 років спостерігався низький рівень як валових, так і чистих страхових виплат на страховому ринку України.

5. Результати аналізу показників діяльності суб'єктів ринку ризикового страхування засвідчили, що на кінець досліджуваного періоду питома вага ризикового страхування в загальній структурі валових страхових премій становила 88,3%, а кількість страхових компаній у цьому сегменті страхового ринку становила 251, або 89,3% від усіх діючих страховиків на страховому ринку України. Проведений аналіз свідчить про нерівномірне розміщення страхових компаній з ризикового страхування територією України з переважним зосередженням їх у промислово розвинених регіонах. У досліджуваній період спостерігалось збільшення обсягів зібраних страхових премій та страхових виплат, але рівень валових та чистих страхових виплат за видами ризикового страхування за період 2014-2018 років був значно нижчим за визначений міжнародними стандартами.

6. Оцінка тенденцій розвитку ринку накопичувального страхування за період 2014-2018 років дозволила виявити поступову тенденцію до зростання основних показників розвитку страхування життя на страховому ринку України, а саме: страхових премій, страхових виплат, обсягу страхових резервів. Рівень валових страхових виплат виявляв коливальну динаміку й найбільшого рівня досяг 22,5% на кінець 2015 року. Обсяги загальних страхових резервів, сформованих страховиками зі страхування життя збільшились і досягли значення 9 335,1 млн. грн. на кінець досліджуваного періоду, 2018 рік. Однак частка накопичувального страхування у загальній структурі страхових премій, зібраних українськими страховиками, протягом 2014-2018 років була низькою, що викликає необхідність удосконалення його розвитку в Україні.

7. Застосування методів математичного моделювання, зокрема, методу кореляційного аналізу забезпечило можливість виявити збалансованість факторів, що впливають на теперішній час на розвиток ризикового страхування на регіональному рівні в Україні, до яких доцільно віднести кількість населення в регіоні, кількість суб'єктів господарювання, зареєстрованих за єдиним

державним реєстром та кількість легкових автомобілів у приватній власності в регіоні. На основі отриманих результатів проведеного кореляційного аналізу можливим є припущення, що між усіма названими факторами впливу на розвиток ризикового страхування, виділеними нами, існує пропорційна залежність. Це дало підстави виділити один з них для дослідження залежності величини зібраних страхових премій за основними видами ризикового страхування за регіонами України. Такий підхід свідчить, що при здійсненні видів ризикового страхування українським страховикам слід врахувати виявлені в результаті проведених досліджень фактори з метою посилення конкурентних позицій на вітчизняному страховому ринку.

8. Накопичувальний характер страхування життя спричинив проведення досліджень удосконалення організації цього сегменту страхового ринку з урахуванням купівельної спроможності громадян України з метою розробки страхових програм, адаптованих до неї. Запровадження накопичувальних страхових програм з мінімальним річним внеском є вигідним для українських громадян, оскільки надає можливість для накопичення певної суми коштів на майбутнє та забезпечує матеріальний захист в разі їх хвороби або нещасного випадку. Страховики, запровадивши такі програми, матимуть змогу збільшити інвестиційні ресурси та отримати додатковий прибуток, а держава зможе фінансувати державні проекти, створивши для інвесторів вигідні умови.

9. Перспективи розвитку страхового ринку України можливі за умови проведення ефективної державної економічної політики, що потребує вдосконалення форм її реалізації та методів державного регулювання страхового сектору економіки, зокрема: приведення вітчизняного законодавства у відповідність до директив ЄС щодо регулювання страхової діяльності; посилення контролю за діяльністю страховиків з боку державного регулятора за дотриманням терміну сплати страхового відшкодування; внесення змін до податкового законодавства. Реалізація державної економічної політики щодо перспектив розвитку страхового ринку забезпечується шляхом розроблення загальнонаціональних та місцевих програм його функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренков Г.Ф. Регіональні чинники розвитку страхової діяльності в Україні / Г.Ф. Азаренков // Фінанси України. – 2015. – №7. – С. 147-153.
2. Александрова М.М. Страхування: навч. посібник / М.М. Александрова. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 208 с.
3. Аналіз фінансової звітності кредитних спілок – членів ВАКС України за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/images/finanalitika_vaks/2018/Analitika_VAKS_za_III_kv_2018.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 25.08.2019.
4. Андрющенко А.М. Економічна теорія: навч. посібник / А.М. Андрющенко, А.П. Бурляй, В.С. Костюк та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 520 с.
5. Базилевич В.Д. Сучасна парадигма страхування: сутність і протиріччя / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2016. – №9. – С.42-50.
6. Балук Н.Р. Моделювання показників страхової культури споживачів / Н.Р. Балук // Регіональна економіка. – 2017. – №4 (54). – С. 152-158.
7. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: навч. посібник / В.В. Вітлінський. – К.: КНЕУ, 2016. – 408 с.
8. Власенко О.О. Розвиток страхового ринку України / О.О. Власенко // Фінанси України. – 2017. – № 8. – С. – 140–152.
9. Внукова Н.М. Адаптація вимог Solvency II до умов функціонування страхового ринку України / Н.М. Внукова, С.А. Ачкасова, І.В. Скорик // Фінанси України. – 2015. – №9 (214). – С. 76-81.
10. Воблий К.Г. Основи економії страхування: навч. посібник / К.Г. Воблий. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 238 с.
11. Вовчак О.Д. Страхові послуги: навч. посібник / О.Д. Вовчак. – Л.: Компакт – ЛВ, 2013. – 656 с.
12. Гаманков Д. Реформування державного нагляду на страхових ринках: сучасні світові тенденції / Д. Гаманков // Ринок цінних паперів України. –

2014. – №8. – С. 87-91.
13. Говорушко Т.А. Страховий ринок та проблеми його розвитку в економічній системі України / Т.А. Говорушко // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 8. – С. 22-24.
 14. Горбач Л.М. Страхова справа: навч. посібник / Л.М. Горбач. – К.: Кондор, 2014. – 207 с.
 15. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: від 16 січ. 2003 р. № 436-IV: станом на 10 верес. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15.09.2019.
 16. Гутко Л.М. Досвід провідних країн світу у галузі страхування / Л.М. Гутко // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 11. – С. 22-24.
 17. Денисенко М. Перспективи розвитку страхового ринку України / М. Денисенко // Економіка та держава. – 2018. – № 12. – С. 12-21.
 18. Джуччі Р. Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики / Р. Джуччі, Ф. Хекне // Страхова справа. – 2017. – № 1. – С. 70 – 75.
 19. Дьячкова Ю.М. Страхування: навч. посібник / Ю.М. Дьячкова. – К: Центр учбової літератури, 2015. – 240 с.
 20. Журавлев Ю.М. Страхование и перестрахование: учеб. пособие / Ю.М. Журавлев, И.Г. Секерт. – М.: АНКИЛ, 2013. – 192 с.
 21. Законодатель страхового бизнеса – Lloyd's of London // Страховое обозрение – 2016. – № 2. – С. 12-16.
 22. Залетов А. Страховая политика и стратегия ее реформирования в условиях «идеального шторма» / А. Залетов // Insurance TOP. – 2016. – №1. – С. 2-5.
 23. Insurance TOP – Страховой рейтинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insurancetop.com>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.08.2019.
 24. Кандиба Ю.І. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України / Ю.І. Кандиба // Економіка України. – 2017. – № 1. – С. 7-9.
 25. Клапків М. Витоки національного страхового ринку України: навч. посібник /

- М. Клапків, Ю. Клапків. – Тернопіль: Карт-бланш, 2013. – 276 с.
- 26.Клименко О. Основні завдання розвитку вітчизняної індустрії страхування / О. Клименко // Страхова справа. – 2017. – № 3 (31). – С. 7-9.
- 27.Колісник М.К. Фінансовий ринок: навч. посіб. / М.К. Колісник, О.О. Маслак, Є.М. Романів. – Л.: Вид-во нац. уні-ту «Львівська політехніка», 2015. – 192 с.
- 28.Конституція України [Електронний ресурс]: від 28 черв. 1996 р.: станом на 20 серп. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.08.2019.
- 29.Краснова И. Некоторые аспекты страхового маркетинга / И. Краснова, И. Казей, Д. Намсараев // Страховое ревю. – 2017. – № 2. – С. 22–25.
- 30.Лисяк Л. Розвиток страхування як фактор зміцнення фінансового потенціалу регіонів / Л. Лисяк // Вісн. КНУ імені Тараса Шевченка. – 2018. – № 81-82. – С. 89-92.
- 31.Макаренко Є. Світова фінансова криза та її вплив на фінансово-кредитну сферу держави / Є. Макаренко // Ринок цінних паперів України. – 2015. – № 3/4. – С. 39-44.
- 32.Макконнел К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнел, С.Л. Брю; пер. с англ. – К.: Хагар-Демос, 2015. – 785 с.
- 33.Малик Р. Законодавчі колізії страхування / Р. Малик // Урядовий кур'єр. – 2015. – 10 груд. (№230). – С.21.
- 34.Малолеткова О. Бездумно копіювати – собі шкодити / О. Малолеткова // Урядовий кур'єр. – 2017. – 27 груд. (№245). – С.14.
- 35.Машина Н.І. Міжнародне страхування: навч. посібник / Н.І. Машина. – К.: ЦУЛ, 2017. – 504 с.
- 36.Міжнародні принципи здійснення страхових операцій // Фінансовий ринок України. – 2017. – №9. – С. 28-30.
- 37.Мочерний С. Політика / С. Мочерний // Економічна енциклопедія. – К: ВЦ «Академія», 2012. – Т. 2. – С. 796–797.
- 38.Мухіна О.В. Страховий ринок України: стан та проблеми розвитку / О.В.

- Мухіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 3 лют. – С. 50-52.
- 39.Новак А. Як підняти українську економіку /А. Новак. – К.: «Гнозис», 2015. – 304 с.
- 40.Огляд міжнародного страхового ринку // Страхова справа. – 2019. – № 2. – С. 40–44.
- 41.Основи економічної теорії: навч. посібник / [С.В. Мочерний, С.А. Єрохін, В.Д. Каніщенко та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – 464 с.
42. Офіційний портал Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 11.08.2019.
- 43.Офіційний портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.08.2018.
- 44.Паращак О. Контрольний пакет чи контрольний постріл? Поглинання, ребрендинг та злиття на страховому ринку України / О. Паращак // Страхова справа. – 2016. – № 4(16). – С. 12-16.
- 45.Парнюк В. Про деякі актуальні питання розвитку страхування в Україні / В. Парнюк // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 145-152.
- 46.Пацурія Н.Б. Страхове право України: навч. посібник / Н.Б. Пацурія. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 176.
- 47.Плиса В. Інтеграція страхового ринку України у світовий страховий простір / В. Плиса // Фінанси України. – 2017. – № 7. – С. 97-103
48. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI: станом на 10 верес. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2684-14>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.09.2019.
- 49.Про внесення змін до Закону України «Про страхування» [Електронний ресурс]: Закон України від 4 жовтня 2001 р.: станом на 20 верес. 2019 р. /

- Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 25.09.2019.
50. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) [Електронний ресурс]: Проект Закону України №2217а від 01.07.2015 р. (прийнятий у першому читанні) / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 27.09.2019.
51. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 21 трав. 1997 р.: станом на 20 серп. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.08.2019.
52. Про місцеві державні адміністрації [Електронний ресурс]: Закон України від 9 квіт. 1999 р.: станом на 10 верес. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=586-14>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.09.2019.
53. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96: станом на 15 верес. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80.zakon1.rada>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.09.2019.
54. Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]: Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III: станом на 04 жовт. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 22.10.2019.

55. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів [Електронний ресурс]: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1961-IV: станом на 18 жовт. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 23.10.2019.
56. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2002 р.: станом на 14 жовт. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16.10.2019.
57. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 19.09.2019.
58. Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя [Електронний ресурс]: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17 груд. 2004 р.: станом на 08 лист. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Нацфінпослуг]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16.11.2019.
59. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів життя, інших, ніж страхування життя [Електронний ресурс]: Розпорядження Держфінпослуг України від 08 жовт. 2009 р. №741: станом на 23 верес. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Нацфінпослуг]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.09.2019.

60. Про Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15.10.2019.
61. Рейтинг страхових компаній України за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/ratings/nonlife/18/12/4>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.09.2019.
62. Реформування ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору: монографія / наук. ред. канд. екон. наук Р. Пукала і докт. екон. наук, проф. Н.М. Внукова. – Харків: ТО Ексклюзив, 2016. – 166 с.
63. Ринок страхових послуг України: підсумки II півріччя 2018 року: матеріали звіту Нацфінпослуг // Страхова справа. – 2019. – № 1 (38). – С.18- 33.
64. Рометті В.М. Огляд перспективних нововведень на ринку страхових послуг / В.М. Рометті // Фінансовий ринок України. – 2017. – № 8. – С. 32–36.
65. Суслов В. І. Концепція розвитку страхового ринку до 2015 року (проект) / В. І. Суслов // Фінансовий ринок України. – 2014. – № 6-7. – С. 14-20.
66. Свириденко А. А. Стан та перспективи розвитку страхового ринку в Україні / А. А. Свириденко // Фінанси України. – 2016. – № 4. – С. 146-147.
67. Соболев Р.Г. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України / Р.Г. Соболев // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2017. – № 3. – С. 190-192.
68. Сподарева О.Г. Теоретичні засади функціонування страхового ринку в ринкових умовах господарювання / О.Г. Сподарева // Економіка та держава. – 2017. – №5. – С. 54-56.
69. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки [Електронний ресурс]: Розпорядження Нацфінпослуг від 19.03.2015 р. станом на 20 жовт. 2019 р. / Законодавство України: [веб-сайт Нацфінпослуг]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 27.10.2019.

- 70.Страховий ринок України: інформ.-аналіт. щорічник. – К.: Альманах, 2018. – 397 с.
- 71.Страхові ринки світу: 27 країн – 27 шляхів розвитку // Страхова справа. – 2019. – №2 (7). – С. 46–71.
- 72.Страхові ринки світу // Страхова справа. – 2018. – №3 (7). – С. 45-47.
73. Страхування: підручник / [кер. авт. кол. і наук. ред. В.Д. Базилевич] – К.: Знання, 2014. – 1019 с.
- 74.Страхування: підручник / за ред. проф. С.С. Осадця – К.: КНЕУ, 2014. – 599с.
- 75.Страховий та інвестиційний менеджмент: підручник / [В.Г. Федоренко, В.Б. Захожий, О.Г. Чувардинський та ін.]. – К.: МАУП, 2015. – 340 с.
- 76.Страховое дело в Украине: состояние, тенденции, перспективы / [С.А. Гоцуляк, А.Н. Залетов, А.И. Перетяжко, В.И. Шевченко]. – К.:Международная агенция «BeeZone», 2015. – 416 с.
- 77.Таркуцяк А.О. Страхування: навч. посібник / А.О. Таркуцяк. – К.: Вид-во Європейського уні-ту, 2012. – 114 с.
- 78.Тесло І. Як звести до мінімуму страхові ризики [Електронний ресурс] / І. Тесло – Режим доступу:[http:// agrodep.kh.gov.ua](http://agrodep.kh.gov.ua). – Назва з екрана. – Дата перегляду: 22.11.2019.
- 79.Ткаченко Н.В. Страхування: навч. посібник / Н.В. Ткаченко. – К. : Ліра, 2015. – 376 с.
80. Тринчук В. Перспективи розвитку страхового ринку у зв'язку зі вступом України до СОТ / В. Тринчук // Страхова справа. – 2014. – № 3. – С. 46-53.
- 81.Уманців Ю. Страховий ринок України в умовах глобалізації / Ю. Уманців // Вісн. КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2016. – № 81 – 82. – С. 120-122.
- 82.Фисун І.В. Страхування: навч. посібник / І.В. Фисун, Г.М. Ярова. – К: Центр учбової літератури, 2011. – 232 с.
- 83.Фориншурер [Електронний ресурс] // Інтернет – журнал. – Режим доступу: <http://forinsurer.com> . – Назва з екрана. – Дата перегляду: 23.10.2019.

- 84.Фарат О.І. Проблеми реформування системи захисту прав споживачів страхових послуг в Україні / О.І. Фарат // Вісник Львівської державної фінансової академії. – Львів: ЛДФА, 2017. – № 14. – С. 86-89.
- 85.Фурман В. Вплив державної політики і системи регулювання на діяльність страховиків в Україні / В. Фурман // Економіст. – 2016. – № 10. – С. 44–46.
86. Фурман В. Світові тенденції розвитку ринку страхових послуг / В. Фурман // Економіст. – 2015. – № 8. – С. 50–53.
- 87.Чайкін І.Б. Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право» / І. Б. Чайкін; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого (м. Харків). – Харків, 2014. – 22 с.
- 88.Шахов В.В. Страхование: учебник / В.В. Шахов. – М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 2013. – 311с.
- 89.Шелехов К.В. Страхование: учеб. пособ. / К.В. Шелехов, В.Д. Бигдаш. – К.: МАУП, 2014. – 419 с.
- 90.Шумелда Я. Страхування: навч. посібник / Я. Шумелда. – Тернопіль: Джура, 2015. – 280 с.
91. Юлдашев Р.Т. Организационно экономические основы страхового бизнеса / Р.Т. Юлдашев – М.: 2013. – 246 с.
- 92.Юхно А.О. Проблеми державного регулювання страхової діяльності в Україні / А.О. Юхно // Вісн. Одес. інс-ту внутрішніх справ. – 2017. – №2. – С. 223–228.
- 93.Rosa N. Guide pratique des assurances / N. Rosa, R. Le Glouannec. – France: Marabout, 2017. – 151 p.

ДОДАТКИ